

5

ตัวกระทำการภูมิอากาศ น้ำท่วม ฝนแล้งกับวิกฤตเศรษฐกิจ สังคมสยามที่ก่อเกิดการปฏิวัติ 2475¹

Climate Actor, Flood, Drought and the Economic Crisis,
in Relation with the Siamese Revolution of 1932

ชาติชาย มุกสง

Chatichai Muksong

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Assistant Professor, Ph.D. Department of History

Faculty of Social Sciences Srinakharinwirot University

ได้รับ 16 มีนาคม 2566

แก้ไข 31 พฤษภาคม 2566

อนุมัติให้ตีพิมพ์ 30 มิถุนายน 2566

บทคัดย่อ

การศึกษาประวัติศาสตร์ในสังคมไทยที่ผ่านมาจะให้ความสำคัญกับการพรรณนาวิเคราะห์ตัวกระทำการทางประวัติศาสตร์ที่เป็นมนุษย์หรือมีมนุษย์เป็นศูนย์กลางของการเล่าเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ แต่บทความนี้มีข้อเสนอหลักว่า ตัวกระทำการทางประวัติศาสตร์ที่ก่อให้เกิดการปฏิวัติทางการเมืองเมื่อปี พ.ศ. 2475 นั้นคือสภาพภูมิอากาศ การเกิดฝนตกหนัก น้ำท่วม การเกิดฝนแล้งและอากาศแห้งแล้งเป็นสาเหตุตั้งต้นของเหตุการณ์ลูกโซ่ต่อมาคือ

¹บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิจัยในโครงการ หมอกธุมเกตุและละอองสุลีพิษ: ประวัติศาสตร์ภูมิอากาศและปรากฏการณ์ของท้องฟ้าในสังคมไทย ในชุดวิจัย “ท้องไปบนดวงดาว ก้าวลงบนดวงจันทร์: ประวัติศาสตร์วิทยาศาสตร์ในสังคมไทย” ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม โดยหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนากำลังคน และทุนด้านการพัฒนาสถาบันอุดมศึกษา การวิจัยและการสร้างนวัตกรรม (สัญญาเลขที่ B05F640225) ผู้เขียนขอขอบพระคุณ รศ.ดร.ทวีศักดิ์ เผือกสม หัวหน้าโครงการสำหรับคำแนะนำอันมีค่าในการเขียนบทความนี้ไว้ ณ ที่นี้ สรรพมงคล สมวงศ์ที่ช่วยค้นข้อมูลฎีกาในหอจดหมายเหตุแห่งชาติและปรีดาภรณ์ เอี่ยมแจ๋ สำหรับคำแนะนำและข้อมูลอันมีค่าในการปรับปรุงบทความ ส่วนความบกพร่องและผิดพลาดทั้งปวงย่อมเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนเพียงผู้เดียว

เกิดผลผลิตทางเกษตรโดยเฉพาะเศรษฐกิจข้าวเกิดความเสียหายหนัก จนนำไปสู่วิกฤตเศรษฐกิจในทศวรรษ 2470 และยังได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจโลกไปพร้อมกันด้วย โดยวิกฤตเศรษฐกิจของสยามก่อให้เกิดวิกฤตทางการเมืองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่โครงสร้างระบบราชการที่ตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ศักดินาแบบชนชั้นที่อาศัยชาติวุฒิแต่กำเนิดมากกว่าคุณวุฒิตามคุณธรรมความสามารถ ทำให้การสนองตอบต่อปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจไม่สามารถแก้ไขได้ทันต่อความปรารถนาของประชาชน จนก่อให้เกิดระบอบอารมณความรู้สึกรู้สึกความสิ้นหวังเบื่อหน่ายกระจายไปทั่วสังคม จนนำไปสู่การปฏิวัติเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบรัฐธรรมนูญที่เป็นความหวังให้ประชาชนส่งเสียงมีส่วนร่วมในกิจการบ้านเมืองมาแล้วอย่างเห็นได้ชัดเจนจากฎีกาของชาวนาและชนชั้นกลางที่ส่งมายังผู้ปกครองก่อนหน้านั้น

คำสำคัญ: ตัวกระทำการ ประวัติศาสตร์ภูมิอากาศ วิกฤตเศรษฐกิจ การปฏิวัติ 2475
ความหวัง

Abstract

In the past, studying history was put forward by descriptive analysis, in which humans functioned as a main player of history, or in another words, humans played a major role in narrating history. This article however aims to argue that the main player, who caused the Siamese Revolution of 1932, is not human but climate variability. Heavy rain, flood, drought, dry weather could be seen as starting point of what happened later, such as the event, that agricultural products, especially rice, were severely damaged. This event could lead to economic crisis in the 1930s, which came in the same time as Siam was affected by world economic crisis. The economic crisis could lead to political crisis of Siamese absolute monarchy, where bureaucratic structure stood on feudal relationship. The promotion in this kind of relationship relied on one's birth, not on his ability or performance in the office, and this should be the main reason, why Siam couldn't – as her citizens had wished-respond timely to the crisis. The feeling of despair and tediousness just began to spread all over the Siamese society, so that this led to the democratic revolution, that would allow people to participate in how the country should be governed. This is reflected in farmer's – as well as- middle class's petitions, that had been previously sent to their overlords.

Keywords: Actors, climate history, economic crisis, Revolution of 1932, hope

บทนำ

การปฏิวัติการเมืองของสังคมสยามในปี 2475 ไม่ได้เป็นอุบัติการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลันทันด่วนภายในวันเดียว โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมรองรับอยู่ก่อน แต่ทว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เรารู้จักกันในตอนนี้เป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงที่มีพื้นฐานในทางเศรษฐกิจสังคมมาเป็นเวลาหลายทศวรรษก่อนหน้า การปฏิวัติในวันที่ 24 มิถุนายน 2475 เป็นแค่จุดแตกหักของชุดเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่อุบัติขึ้นในวันนั้น ที่เป็นวันประวัติศาสตร์ของการเปลี่ยนระบอบการปกครองของสยามจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นประชาธิปไตย มีรัฐธรรมนูญกำหนดให้อำนาจเป็นของประชาชน ที่ใช้ผ่านสถาบันใหม่ที่ตั้งมั่นขึ้นมาคืออรัฐสภา คณะรัฐมนตรีและการปกครองแบบนิติรัฐ ในขณะที่ปฏิเสธไม่ได้ว่าการเปลี่ยนแปลงฉับพลันนั้นล้วนแต่เป็นผลของเหตุที่ก่อเกิดขึ้นมาก่อนหน้านั้นมานานแล้วอย่างซ้ำๆ เพียงแต่ยังขาดคำอธิบายให้เห็นถึงห่วงโซ่ของเหตุและผลของเหตุการณ์นั้นว่าเกิดขึ้นได้อย่างไรและทำไม

บทความนี้สำรวจให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงด้านภูมิภาคครั้งสำคัญทั้งน้ำท่วมฝนแล้งและอากาศผันผวนตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2460 ที่ส่งผลกระทบอย่างร้ายแรงต่อเศรษฐกิจข้าวและสังคมของสยาม เคราะห์ซ้ำกรรมชดมาให้อดต้องเผชิญกับความอดอยาก ข้าวของแพง โรคระบาดรุนแรงหลายครั้ง โดยระลอกคลื่นปัญหาเหล่านี้ได้ค่อยๆ สั่งสมกันขึ้นจนกลายเป็นคลื่นใหญ่ที่ถาโถมพัดกระหน่ำระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่กำลังคลอนแคลนอยู่แล้วให้พังทลายลงที่สุดในที่สุด จากการปฏิวัติที่ประชาชนมีระบอบของอารมณีสั้นหวังเพื่อหมายต่อวิกฤตและความนิ่งงันของการตอบสนองต่อปัญหาที่ล่าช้า ไม่ทันต่อความต้องการใหม่ของคนชนดังที่พบจากหลักฐานสำคัญคือฎีการาชฎที่ประสพความทุกข์ยากเดือดร้อนสั้นหวังและร้องขอให้รัฐบาลราชาธิปไตยช่วยเหลือแก้ไข อารมณืความรู้สึกร่วมกันของคนในสังคมสยามขณะนั้นที่สูงอมว่าต้องการปฏิวัติไปสู่สังคมใหม่ ที่มีคนกลุ่มใหม่กระตือรือร้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่ชีวิตที่มีความหวังขึ้นของประชาชน

เนื้อหาของบทความประกอบไปด้วย 5 ส่วนสำคัญ ได้แก่ ส่วนที่ 1 ทบทวนถึงสภาพปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมก่อนหน้าปี 2475 โดยเฉพาะวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดจากผลผลิตข้าวตกต่ำครั้งสำคัญของสยามหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ในปี 2460 และ 2462 และวิกฤตจากเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในปี 2472 และวิกฤตการณ์ทางการเงิน การคลังและวิกฤตการณ์ทางสังคมการเมืองที่เกิดขึ้นเป็นส่วนประกอบกัน ส่วนที่ 2 ชี้ให้เห็นถึงตัวการแห่งความล้มละลายของเศรษฐกิจข้าวของสยามว่ามีต้นตอที่แท้จริงมาจากตัวการสำคัญคือภูมิภาคที่ผันแปรทั้งน้ำท่วมและฝนแล้ง ผลผลิตข้าวเสียหายหนักจนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ

และสังคมตามมา ในขณะที่เดียวกันก็เสนอให้เห็นถึงโรคระบาดที่เกิดจากสภาพภูมิอากาศอย่าง ไข้หวัดใหญ่ระบาดในปี 2461 และการระบาดของโรคห่าทั้งทวีป กางโรค และอหิวาตกโรค รวมทั้งมาลาเรียตลอดทศวรรษ 2460 ถึงต้นทศวรรษ 2470

ส่วนที่ 3 พรรณนาวิเคราะห์ให้เห็นถึงวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ทางชนชั้นในสังคมสยามที่เกิดความทุกข์ยากความเดือดร้อนของผู้คนไม่เท่าเทียมกัน จนเกิดความต้องการเรียกร้องของชาวนาให้เปลี่ยนแปลงขึ้นในสังคมจากหลักฐานสำคัญคือฎีกาฟ้องทุกข์ในสมัยรัชกาลที่ 7 จากจดหมายเหตุแห่งชาติ ส่วนที่ 4 คือการเกิดความเคลื่อนไหวขึ้นของการปฏิวัติ 2475 ในทางการเมืองที่เป็นผลมาจากวิกฤตเศรษฐกิจและสังคม จนเกิดความรู้สึกต้องปฏิวัติเปลี่ยนแปลงสังคมในระบอบอารมณความรู้สึของผู้คนร่วมยุคร่วมสมัยที่แสดงถึงความสิ้นหวังต้องการความเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมือง จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่บันทึกขึ้นในช่วงเหตุการณ์ดังกล่าว และ ส่วนที่ 5 ผลวิเคราะห์สรุปให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวคลี่คลายของเหตุการณ์ด้วยชุดคำอธิบายทางประวัติศาสตร์ที่มีตัวกระทำใหม่ที่ไม่ใช่มนุษย์เป็นประธาน แต่กลับเป็นภูมิอากาศที่ไร้ชีวิตไร้อุดมการณ์แต่ทรงอำนาจไม่น้อยในทางประวัติศาสตร์

1. สภาพปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ของสังคมสยามก่อนหน้าปี 2475

สถานะองค์ความรู้และสถานภาพของการศึกษาทางวิชาการของการปฏิวัติ 2475 การเมืองในสมัยรัชกาลที่ 7 นั้นถูกพิจารณาจากนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์และรัฐศาสตร์ ในภายหลังว่าอยู่ในช่วงความเสื่อมลงของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์¹ แม้ว่าจะระบอบนี้เพิ่งจะได้สถาปนาขึ้นในช่วงกลางรัชสมัยพระบิดาของพระองค์ แต่เมื่อระบอบได้เกิดขึ้นและพัฒนา ชับซ้อนใหญ่โตจนเกิดจากความเสื่อมจากภายในคือ การที่คนในระบบนั้นเกิดความขัดแย้งกัน ทางชนชั้นระหว่างเจ้าและข้าราชการที่มาจากสามัญชนจนนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475² ในขณะที่การเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญาของชนชั้นกลางใหม่ได้ก่อให้เกิดพลังทางสังคม การเมืองของคนกลุ่มใหม่ที่อยู่ภายในและนอกกระบบราชการจนกลายเป็นผู้ร่วมก่อการปฏิวัติ 2475³

¹โปรดดู นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2540). *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*; เบนจามิน เอ บัทสัน. (2560). *อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม*.

²โปรดดูรายละเอียดใน กุลลดา เกษบุญชู มีต์. (2562). *ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์: วิวัฒนาการ ประเทศไทย*.

³นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, (2540). *เล่มเดิม*.

ในขณะที่การใช้มุมมองจากภายนอกคือโลกในสมัยอาณานิคมที่ความคิดอุดมการณ์สมัยใหม่อย่าง แนวความคิดเรื่องประชาธิปไตย สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันของมนุษย์ ชาตินิยม และกระแสของการปฏิวัติมวลชนเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองสู่สาธารณรัฐหรือการปกครองโดยรัฐสภาที่มีประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากกว่า สมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่ค่อยๆ หายไปจากแผนที่โลกในต้นศตวรรษที่ 20¹ และหากวิเคราะห์จากทฤษฎีฟุ้งฟิงระดับโลกในแนวมาร์กซิสต์จะพบว่า การปฏิวัติ 2475 เกิดจากระบบเศรษฐกิจในโลกอาณานิคมที่เปลี่ยนวิธีการผลิตในระบบอาณานิคมเข้าสู่ทุนนิยมสยามที่อยู่ในฐานะเป็นประเทศทุนนิยมรอบนอก ที่เป็นบริวารของทุนนิยมศูนย์กลางต้องเปลี่ยนการเมืองศักดินาที่ล่าหลังให้เป็นทุนนิยมเสรีประชาธิปไตยสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่เป็นผลตามมาอย่างยากหลีกเลี่ยง²

การขึ้นครองราชย์ของสมเด็จพระเจ้าฟ้าประชาธิปกฯ ที่ไม่ได้อยู่ในความคาดหวังและเตรียมตัวสำหรับการครองบัลลังก์กำลังอยู่ในภาวะเสื่อมโทรมลงของระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และการประสพกับสถานะทางการเมืองการคลังที่ร่อยหรอจากการใช้จ่ายของราชสำนักในรัชกาลก่อนหน้า ทำให้รัชกาลที่ 7 ทรงอยู่ในบริบททางการเมืองและเศรษฐกิจในฐานะผู้รวมกำลังจากราชวงศ์กอบกู้รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ท่ามกลางวิกฤตที่ซ้ำเติมจากภายนอกด้วยภาวะวิกฤติเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 สยามในฐานะรัฐเล็กที่มีเอกราช ซึ่งเหลืออยู่น้อยมากในขณะนั้น จึงต้องดิ้นรนอย่างเต็มที่ในการฝ่าวิกฤตด้วยการพยายามฟื้นฟูเศรษฐกิจที่เคยใช้ได้ดีในยุคพระบิดาคือการตั้งรัฐบาลที่บริหารด้วยเชื้อพระวงศ์ที่มีความสามารถ พระองค์ในฐานะผู้นำทรงทำงานหนักในการบริหารราชการแผ่นดินจนเป็นที่ประจักษ์จากการทรงเอกสารราชการและทรงงานจนพระพลานามัยเสื่อมทรุดลงในช่วงปลายรัชกาล³

การศึกษาด้านเศรษฐกิจในสมัยรัชกาลที่ 7 หากพิจารณาจากตัวเลขทางเศรษฐกิจและการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจมหภาคไม่ว่าเป็นเงินคงคลัง ดุลของงบประมาณ ดุลบัญชีเดินสะพัด ดุลสินค้าเข้าและการส่งออกในแต่ละปีตลอดรัชกาลพบว่าไม่ได้เกิดวิกฤตด้านการคลังเกิดขึ้นเลย มีแค่การขาดดุลงบประมาณเพียงแค่ปีเดียวใน พ.ศ. 2474 เท่านั้น การดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจแบบอนุรักษ์นิยมแนวทางของอังกฤษตามคำแนะนำของที่ปรึกษาด้าน

¹ชาตชัย มุกสง, เกษตรศิริ, และ อังคารศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2560). ปฏิวัติ 2475.

²ไซยันต์ รัชชกุล. (2560). อาณานิคมสมบูรณาญาสิทธิราชย์: การก่อรัฐไทยสมัยใหม่จากศักดินาทุนนิยมสู่ทุนนิยมรอบนอก.

³เบนจามิน เอ บัทสัน. (2560). เล่มเดิม.

การเงินการคลังชาวอังกฤษ ด้วยการทํางานประมาณสมดุลง การดูแลข้าราชการออกเพื่อลดค่าใช้จ่ายและตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นหรือไม่ก่อให้เกิดเป็นรายได้ และพยายามหาทางเพิ่มรายได้จากการเพิ่มประเภทภาษีที่จัดเก็บให้หลากหลายขึ้น ทำให้สยามไม่ตกอยู่ในปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจที่ทั่วโลกกำลังเผชิญอยู่ในทศวรรษ 2470¹ หรือการวิเคราะห์แค่เชิงตัวเลขให้เห็นถึงความตกต่ำของเศรษฐกิจข้าว แม้จะแสดงให้เห็นถึงผลกระทบในแง่รายได้ที่ลดลงของชาวนาและผลกระทบของเศรษฐกิจตกต่ำในช่วงทศวรรษ 2470 อย่างชัดเจน แต่ก็จำกัดไว้แค่ด้านตัวเลขทางเศรษฐกิจเท่านั้นไม่เชื่อมกับชีวิตทางสังคมการเมือง² นับเป็นการวิเคราะห์ตัวเลขในทางเศรษฐกิจในรัชกาลที่ 7 ในทางมองโลกแง่บวกพอสมควรและมองในเชิงมหภาคของการเงินการคลังที่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับคนส่วนใหญ่คือเศรษฐกิจของชาวนาที่เดือดร้อนที่สุดในยุคนั้น

ในขณะที่งานศึกษาด้านประวัติศาสตร์เศรษฐกิจในช่วงเดียวกันนี้ในเชิงวิพากษ์และให้ความสำคัญกับชาวนาที่เป็นผู้ได้ผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจอย่างหนักอย่างงานของชูศรี มณีพฤษ³ สุนทรีย์ อาสะวีย์⁴ และสมภพ มานะรังสรรค์⁵ ให้ภาพของความทุกข์ยากลำบากของชาวนาในระบบเศรษฐกิจข้าวที่ขายข้าวได้ราคาถูกจนขาดสภาพคล่องของเงินสดในมือของชาวนารายย่อยส่วนใหญ่ของไทย จนกลายเป็นกระแสส่วนหนึ่งของความไม่พอใจต่อรัฐบาลจนนำมาสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในที่สุด แม้ว่าจะมีหลักฐานร่วมสมัยอย่างการสำรวจภาคสนามเห็นชีวิตจริงของชาวนาของซิมเมอร์แมนที่อ้างกันมากกว่า ชาวนาสยามไม่ลำบากจากวิกฤตเศรษฐกิจกันนักนั้นก็เป็นการอ้างไม่เต็มความ จาก “การตกต่ำของเศรษฐกิจกระทบกระเทือนชาวนาภาคกลาง (ใน พ.ศ. 2473) มากกว่าชาวนาในภาคอื่นๆ เพราะเหตุว่าภาคกลางอาศัยการขายข้าวเป็นส่วนใหญ่และข้าวเปลือกลดราคาาก่อนที่ชาวนาจะขายข้าวชาวนาในภาคอื่นๆ ไม่ค่อยรู้สึกในความตกต่ำแห่งเศรษฐกิจมากนัก” ทั้งนี้เพราะยังทำนากัน “พอเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง” แต่ก็ได้รับผลกระทบทางเศรษฐกิจหลังจากภาคกลางแค่ 2-3 เดือนเช่นกัน⁶ แต่ในรายงานการสำรวจทั้งเล่มพบว่าชาวนามีความยากลำบากในการครองชีพ และเขาเสนอให้รัฐบาลต้องจัดการบำรุงในทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้นด้วยวิธีการต่างๆ อย่างไรก็ตามเขา

¹พอพันธ์ อุษยานนท์. (2558). เศรษฐกิจไทยในสมัยรัชกาลที่ 7: รักษาเสถียรภาพ ปูพื้นฐานการพัฒนา.

²Sompop Manarangsana. (2000). The Rice Economy in Thailand in the 1930s Depression. In *Weathering The Storm: The Economics of Southeast Asia in the 1930s Depression*. Edited by Boomgaard, Peter and Ian Brown. pp. 189-197.

³ชูศรี มณีพฤษ. (2550). นโยบายเศรษฐกิจของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.

⁴สุนทรีย์ อาสะวีย์. (2533). วิกฤตการณ์เศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1. หน้า 2-3.

⁵Sompop Manarangsana. (2000). *Ibid.* pp. 189-197.

⁶คาร์ล ซี. ซิมเมอร์แมน. (2477). การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทแห่งสยาม. หน้า 43-44.

ตั้งข้อสังเกตว่า “ชาวนาไทยไม่รู้สึกร้อนในเรื่องการกินอยู่ ต่างคนต่างเป็นสุขตามประสา ยาก”¹ ทั้งนี้ก็อยู่ในเงื่อนไขว่าเมื่อเปรียบเทียบกับชาวนาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เป็น อาณานิคมอย่างในพม่า มลายา ชวา และฟิลิปปินส์ ที่ระบบเศรษฐกิจเป็นอุตสาหกรรม การเกษตรเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวอย่างพม่าที่ทำนาขนาดใหญ่ด้วยทุนกู้ยืมและประเทศอื่นที่ไม่ใช่ผลิตอาหารประจำวันคือข้าวเช่น กาแฟ ยางพารา อ้อยและปาล์ม เป็นต้น

อย่างไรก็ตามปัญหาสำคัญคือการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจอันเกิดจากปัญหา ภายในรัฐบาลที่เป็นราชวงศ์และขุนนางที่ระบบราชการตอบสนองไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ของเศรษฐกิจและสังคมสยามที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบโลกไปแล้วอย่างสมบูรณ์เมื่อได้ ทำความตกลงในสนธิสัญญากับชาติตะวันตกมาตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 19 วิกฤตเศรษฐกิจโลก หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่เกิดระเบิดขึ้นเป็นระลอกของเศรษฐกิจตกต่ำในปี 2472 ทำให้การ แก้ปัญหาของระบอบสมบูรณาญาสิทธิที่กษัตริย์ตัดสิ้นใจภายใต้การมีอิทธิพลตัดสิ้นใจของที่ ปรีक्षाคืออภิรัฐสภาและเสนาบดีสภาที่เป็นรัฐบาลของสมาชิกราชวงศ์เป็นส่วนใหญ่ เติมไปด้วย อำนาจส่วนพระองค์ที่ขัดแย้งกันกับหน้าที่ราชการและทำให้การตัดสินใจดำเนินนโยบาย เศรษฐกิจล่าช้าไม่ทันการณ์ ทั้งการออกจากมาตรฐานทองคำ ลดค่าเงิน การทำงานประมาด และการออกมาตรการเก็บภาษีหารายได้ให้เหมาะสมและทันต่อสถานการณ์ นับว่าเป็นปัญหา ที่เกิดขึ้นจากระบบราชการของระบอบเก่าก่อนจะเกิดปฏิวัติเมื่อ 24 มิถุนายน 2475²

ในขณะที่ชาวตะวันตกที่อาศัยในสยามมองว่าการแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจที่ไม่ทัน ต่อสภาวะการณ์ที่ฐานะทางเศรษฐกิจของประชาชนต้องเผชิญกับความยากลำบากทำให้เกิด ความรู้สึกของชาวสยามโดยทั่วไปที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงในทางการเมืองให้การแก้ปัญหา ทางเศรษฐกิจได้รับการตอบสนองโดยทันท่วงที³ เช่นเดียวกับทูตญี่ปุ่น ยาสุกิชิ ยาตาเบะที่ เป็นประจักษ์พยานอยู่ในกรุงเทพฯ วันปฏิวัติได้บันทึกถึงเหตุแห่งการปฏิวัติทางการเมืองในสยาม ว่ามาจาก 3 ประการ การใช้อำนาจตามอำเภอใจและการไร้ความสามารถของการปกครอง ของเจ้านายทั้งการเมืองภายในและระหว่างประเทศ ความไม่พอใจต่อปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำที่ สะสมมามาก และปัญหาการคลังเป็นชนวนสำคัญ⁴ โดยการเปลี่ยนแปลงทางอุดมการณ์ ทางการเมืองของราษฎรที่อยู่ท่ามกลางยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงในโลกยุคอาณานิคมก็เป็นแรง

¹ แหล่งเดิม. หน้า 88.

² เบนจามิน เอ บัทสัน. (2560). เล่มเดิม. หน้า 270-323.

³ ธีระ นุชเปี่ยม. (2559). ฝรั่งเศสมองไทยในสมัยรัชกาลที่ 7: ตะวันออกที่ศิริาลัย. หน้า 102-144.

⁴ ยาสุกิชิ ยาตาเบะ. (2550). บันทึกของทูตญี่ปุ่นผู้เห็นเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475: การปฏิวัติและการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทย. หน้า 19.

ผลักดันสำคัญของการปฏิวัติ 2475 ที่คนต่างให้ความเห็นชอบแม้จะไม่ได้เข้าร่วมอย่างมหาศาล แต่อย่างน้อยก็เท่าที่ปรากฏในหมู่ชนชั้นกลางที่เขียนบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรหลายรูปแบบก็ไม่มีใครจะขัดขวางหรือไม่เห็นด้วย

ในระยะหลังมึงงานศึกษาที่พยายามเสนอให้เห็นถึงความเคลื่อนไหวของชนชั้นกลางและสามัญชนที่อยู่นอกระบบราชการ ว่าได้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางความคิดและชีวิตประจำวันจากสื่อสารมวลชนสมัยใหม่อย่างหนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ นิตยสารและวิถีชีวิตแบบชาวเมืองในยุคสมัยใหม่¹ รวมทั้งการรับรู้แนวคิดใหม่ๆ จากตะวันตกผ่านสื่อสมัยนิยมอย่าง เรื่องอ่านเล่นไม่ว่าจะจะเป็น เสรีภาพส่วนบุคคล ความรักแบบเสมอภาคเท่าเทียมกัน² จนกลายเป็นผู้มีความคิดทางการเมืองเช่นเดียวกับคณะราษฎร มีส่วนในการเข้าร่วมและสนับสนุนโครงการทางการเมืองในการสร้างสิทธิเสรีภาพและความเท่าเทียมในระบบรัฐธรรมนูญอย่างกว้างขวางในกิจกรรมที่ปรากฏในที่สาธารณะของคณะราษฎรต่อมา³ รวมถึงการมีส่วนร่วมในการเผยแพร่และเรียนรู้การปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญไปยังต่างจังหวัดและการมีส่วนร่วมในการสร้างอนุสาวรีย์ในหัวเมืองโดยเฉพาะในภาคอีสานที่เกิดกระแสดิ้นตัวขึ้นในหลายจังหวัด เช่น มหาสารคาม ขอนแก่น ร้อยเอ็ด บุรีรัมย์ และสุรินทร์ เป็นต้น⁴ ในขณะที่มึงงานที่ทำทนายด้วยข้อเสนอว่า ราษฎรสามัญเป็นผู้ที่ทั้งมีส่วนร่วมในการปฏิวัติ ทั้งให้การสนับสนุนในระดับต่างๆ กัน และได้รับผลจากการมีสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคจนกลายเป็นมวลชนให้การสนับสนุนปฏิวัติทั่วประเทศ⁵

ล่าสุดมึงงานที่เสนอข้อถกเถียงว่าผู้มีส่วนร่วมในการปฏิวัติในเชิงอุดมการณ์สร้างสังคมที่เท่าเทียมและมีโอกาสในการเข้าร่วมในทางการเมืองเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงนั้น ถ้าแบ่งเป็น “คนใน” กระบวนการปฏิวัติอย่างคณะราษฎรสายต่างๆ ที่ป็นผู้นำทางการเมืองซึ่งคนเหล่านี้จะถูกรับรู้ว่าเป็นผู้สร้างอุดมการณ์บิดาประชาธิปไตย (democratic paternalism) และกลุ่มภายในที่ต่อสู้ทางการเมืองกันกับฝ่ายอนุรักษนิยมจนกลายเป็นฝ่ายทหารขึ้นมา นำทำให้กระบวนการประชาธิปไตยไม่ได้ทำให้อีกกลุ่มคือ “คนนอก” อันเป็นกลุ่มคนที่เป็นชาวนา

¹ จีรวัดน์ แสงทอง. (2546). *ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475*.

² สมิต์ ถนอมศาสนะ. (2558). *การเปลี่ยนแปลงทางความคิดของชนชั้นกลางไทยกับ “เรื่องอ่านเล่น” ไทยสมัยใหม่ ทศวรรษ 2460 – ทศวรรษ 2480*.

³ ปรีดี หงษ์สตัน. (2562). *สยามมหารัชม: การเมืองวัฒนธรรมกับความช่วงชิงความเป็นสาธารณะ..*

⁴ ศรีบุญ เทพสงเคราะห์. (2562). *ราษฎรธิปไตย: การเมือง อำนาจและความทรงจำของ (คณะ) ราษฎร*. หน้า 3-117.

⁵ ศรีราวุฒิ วิสาพรม. (2559). *ราษฎรสามัญหลังวันปฏิวัติ 2475*.

พ่อค้า แรงงาน ข้าราชการท้องถิ่น ครู พระสงฆ์ ผู้หญิง ฯลฯ ที่เคยเข้าร่วมผลักดันและเคลื่อนไหวทางการเมืองในระบอบใหม่อย่างแข็งขันในสมัยแห่งคณะราษฎร ถูกลืมนำไปประวัติศาสตร์การเมืองไทยจนกลายเป็นการไม่มีประวัติศาสตร์ให้กับคนที่ร่วมเคลื่อนไหวทางการเมืองในระดับมวลชนเหล่านั้นเสมอมา¹

เห็นได้ว่าความเปลี่ยนแปลงหลายอย่างในสังคมไทยมีจุดเริ่มต้นจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งนี้ไม่น้อย ดังข้อสรุปของนครินทร์ เมฆไตรรัตน์ ที่สรุปผลลัพธ์ของการปฏิวัติสยาม 2475 เอาไว้ว่า ได้ก่อให้เกิดสถาบันหลักของชาติขึ้น 4 สถาบันที่มีผลต่อการเมืองไทยในสมัยต่อมาอย่างลึกซึ้งซึ่งนั่นคือ รัฐธรรมนูญ สภาผู้แทนราษฎร คณะรัฐมนตรี และระบบราชการแห่งชาติ² และที่สำคัญคือเกิดสำนักใหม่ทางการเมืองของระบอบใหม่ที่ให้ความสำคัญกับประชาชนเป็นสำคัญ ตามภาษาสมัยนั้นว่า “บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎร”³ หรือพูดภาษาการเมืองในปัจจุบันว่าการเอาประชาชนเป็นศูนย์กลางทางการเมือง โดยเฉพาะการจัดตั้งหน่วยงานขึ้นมาบริหารจัดการดูแลสภาพอากาศให้เป็นโทษต่อประชาชนให้น้อยลง และหาทางใช้ประโยชน์จากระบบเทคโนโลยีพยากรณ์อากาศผ่านงานอดุณิคมวิทยาสสมัยใหม่ที่กำลังแพร่กระจายเป็นเครือข่ายความร่วมมือในระดับโลกหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ไปจนกระทั่งสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่สยามได้เข้าไปอยู่ในเครือข่ายดังกล่าวมาโดยตลอด และรัฐบาลของคณะราษฎรเองก็ได้เริ่มต้นให้ความสำคัญกับการขยายกิจการงานอดุณิคมวิทยาให้สำคัญขึ้นในระดับชาติและขยายสถานีอดุณิคมวิทยาไปในภูมิภาคต่าง ๆ ในทศวรรษ 2480 เพื่อลดสาธารณภัยจากน้ำท่วม พายุและฝนแล้ง ในขณะที่เดียวกันก็ใช้เพื่อประโยชน์ในทางเกษตรกรรม อุตสาหกรรม การคมนาคมทางทะเลและอากาศที่มีความสำคัญมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามการพยากรณ์อากาศที่แม่นยำและใช้ประโยชน์ในการป้องกันภัยจากธรรมชาติอย่างพายุ น้ำท่วม และฝนแล้งได้อย่างมีประสิทธิภาพมากในช่วงที่มีเทคโนโลยีเรดาห์ปลายสงครามเย็นคือต้นทศวรรษ 2520 เป็นต้นมาแล้วนี่เอง⁴

¹Arjun Subrahmanyam. (2021). *Amnesia: A History of Democratic Idealism in Modern Thailand*.

²นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2540). *เล่มเดิม*. หน้า 292.

³ปรีดี พนมยงค์. (2542). *เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ*. หน้า 4.

⁴ชาตชาย มุกสง. (2565). *หมอกธุมเกตุและละอองธูลีพิช: ประวัติศาสตร์ภูมิอากาศและปรากฏการณ์ของท้องฟ้าในสังคมไทย*. หน้า 114-124.

2. ตัวกระทำสำคัญใหม่ในทางประวัติศาสตร์: ภูมิอากาศที่ผันแปร น้ำท่วมและฝนแล้งจนผลผลิตข้าวเสียหายหนักเกิดโรคระบาด และวิกฤตเศรษฐกิจสังคม

นักประวัติศาสตร์ที่ริเริ่มและวางพื้นฐานการศึกษาภูมิอากาศอย่างจริงจังนั้นต้องนับเอา เอ็มมานูเอล เลอ รอย ลาดูรี (Emmanuel Le Roy Ladurie) ได้เปิดฉากเสนองานศึกษาที่อธิบายการเปลี่ยนแปลงของจำนวนฝนตกและอากาศแห้งแล้งหรือว่าด้วยอากาศดีและเลวร้ายที่ส่งผลกระทบต่ออารยธรรมและกำหนดการเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ของมนุษย์ในยุโรป โดยเฉพาะประเด็นความสัมพันธ์กันระหว่างภูมิอากาศ ความอดอยากและโรคระบาดที่มักจะเชื่อมโยงกันและส่งผลกระทบครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์เสมอมา โดยวิธีการสำคัญคือสนับสนุนการศึกษาทางวิทยาศาสตร์ของภูมิอากาศด้วยข้อมูลจากจดหมายเหตุหรือหลักฐานชั้นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความชัดเจนในสังคมที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศ การค้นหาคำอธิบายการเกิดเหตุการณ์สำคัญทางสังคมการเมืองเช่น การปฏิวัติทางการเมืองว่าเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศที่ส่งผลให้เกิดความอดอยากและไร้ระเบียบทางสังคมอย่างไร รวมทั้งการศึกษาปริมาณน้ำฝน อุณหภูมิที่มีผลต่อพืชพันธุ์หลักที่ทำเป็นอาหารอย่างข้าวสาลี มันฝรั่ง หรือที่ใช้ทำเครื่องดื่มหลักอย่างไวน์ที่มีความสำคัญกับสังคมเศรษฐกิจ จึงมีการจัดบันทึกให้สามารถศึกษาได้อย่างละเอียด¹

ตัวอย่างการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศในช่วงเวลาสำคัญของประวัติศาสตร์โลกนั้น สามารถพิจารณาได้จากการปฏิวัติอเมริกาที่ในการรบขั้นแตกหักของสงครามประกาศอิสรภาพ (ค.ศ. 1775-1783) นั้น “พายุฝนและลมกรรโชกแรง” ทำให้สงครามขั้นแตกหักกองทัพฝ่ายสหรัฐอเมริกาเป็นฝ่ายได้เปรียบจนเป็นฝ่ายชนะสงครามประกาศอิสรภาพได้ในที่สุด² ในขณะที่การปฏิวัติฝรั่งเศสอาจจะไม่เกิดขึ้นหากจะไม่เกิดข้าวขาดมากแพงจากพายุลูกเห็บที่พัดกระหน่ำลงมาในวันที่ 13 กรกฎาคม 1788 ตามมาด้วยอากาศที่หนาวเย็นผิดปกติทำลายพืชผลและอาหารสัตว์จนเกิดความอดอยากไปทั่วทั้งสังคมฝรั่งเศสจนทำให้เกิดการปฏิวัติขึ้นในปี 1789³ ซึ่งเลอ รอย ลาดูรีบอกว่าเป็นความรู้ทั่วไปที่รู้กันมานานแล้ว แต่ภัยอากาศที่ต่อเนื่องเกิดขึ้นตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1780 ที่อากาศอบอุ่นขึ้นมากทำให้อุ่นงุ่นให้ผลดีจนผลผลิตไวน์ล้มตลาคจนราคาตก และที่สำคัญคือการแห้งตาย

¹Emmanuel Le Roy Ladurie. (2017). History of Rain and Fine Weather. In *The Territory of the Historian*. pp. 293-319.

²ลอร่า ลี. (2551). *ลมฟ้าอากาศพลิกประวัติศาสตร์โลก*. หน้า 185-193.

³แหล่งเดิม. หน้า 195-201.

ของธัญพืชก่อนเก็บเกี่ยวในปี 1788 และในฤดูไม้ผลิปีก่อนหน้านั้นที่เป็นช่วงหวานปลูกพืชผลได้เกิดพายุฝนกระหน่ำจนต้นกล้าเสียหายจำนวนมากคือห่วงโซ่ของการเกิดความอดอยากที่สั่งสมขึ้นจนนำไปสู่การปฏิวัติฝรั่งเศสในที่สุด¹

ก่อนการปฏิวัติ 2475 ได้เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่อย่างน้อย 2 ครั้งในเวลาที่ย่างกันราวหนึ่งทศวรรษคือวิกฤตการณ์เศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ในราวปี พ.ศ. 2462-63 และวิกฤตเศรษฐกิจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวในราวปี พ.ศ. 2473 อันเป็นช่วงเดียวกันกับการเกิดปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกซึ่งส่งผลกระทบมาถึงสยามด้วย วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นเกี่ยวข้องกับปัญหาการผลิตและการค้าข้าวที่กลายเป็นเศรษฐกิจสาขาหลักของคนไทยที่ประกอบอาชีพปลูกข้าวหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงช่วงเวลาหนึ่งศตวรรษแรกถึงร้อยละ 80-90 และมีสัดส่วนสำคัญของสินค้าออกในช่วงทศวรรษที่เกิดวิกฤตถึงร้อยละ 60-70 ส่งผลให้วิกฤตเศรษฐกิจที่มีผลกระทบกับผลผลิตและราคาข้าวที่ตกต่ำลงมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนาจนก่อให้เกิดวิกฤตทางสังคมการเมืองจนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองตามมา² เป็นจุดเปลี่ยนสำคัญจากเหตุการณ์วิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นดังกล่าว

การเกิดขึ้นของเศรษฐกิจข้าวที่ประชากรหลุดจากระบบการเป็นไพร่ทาสกลายเป็นแรงงานหลักในการผลิตข้าว ที่ได้รับการส่งเสริมอย่างมากในห้าสิบปีแรกที่รุ่งเรืองจากการสนับสนุนดเก็บบาชีนาที่บุกเบิกใหม่และส่งเสริมการทำนาด้วยการให้เอกชนลงทุนขุดคลองบุกเบิกการทำนาอย่างโครงการขุดคลองรังสิต แต่ถึงแม้รัฐบาลจะตั้งกรมคลองขึ้นมาใน พ.ศ. 2446 แต่ก็ทำหน้าที่ขุดลอกคลองเก่าและสร้างประตูระบายน้ำเป็นหลัก แม้จะว่าจ้างให้นาย เจ. โฮมาน วันเดอร์ ไฮเด (J. Homan Van de Heide) วิศวกรชาวดัตช์เข้ามาวางโครงการชลประทานในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา³ แต่ก็ไม่ได้รับการสนับสนุนให้สร้างจากรัฐบาลเพราะมีงบประมาณสูงจากที่สยามขาดงบประมาณและต้องเลือกลงทุนเทียบกับโครงการวางระบบขนส่งทางรถไฟที่ตอบสนองต่อความมั่นคงที่เป็นปัญหาเฉพาะหน้าของสยามในยุคอาณานิคม มากกว่าจะมองเห็นภัยล่วงหน้าทางเศรษฐกิจที่ยังไม่เคยเผชิญมาก่อน ส่งผลให้การผลิตข้าวของสยามส่วนใหญ่ต้องพึ่งพาภาวะธรรมชาติเป็นสำคัญ ปัญหาเรื่องน้ำมากและน้ำแล้งเกินไปจะส่งผล

¹Emmanuel Le Roy Ladurie. (2017). *Ibid.* p. 299.

²สุนทรีย์ อาสะไวย์. (2533). *เล่มเดิม*. หน้า 2-3.

³กรุณาดูรายละเอียดใน สจข. ร.5 กษ.9/5 เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงเกษตรธิการ เรื่องรายงาน มร. วันเดอไฮเด เรื่องขุดคลองทำทำนบและทำน้ำจืดใช้ในกรุงเทพฯ (11 กุมภาพันธ์ 121-26 กันยายน 125) พิมพ์ใน รายงานโครงการทอน้ำไขน้ำสำหรับแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ ของมิสเตอร์ เย โฮมาน วันเดอร์ ไฮเด (พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพนายสวัสดิ์ วัฒนยาการณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันอาทิตย์ที่ 30 กันยายน 2555).

เสียหายต่อผลผลิตข้าวอยู่เสมอมา¹ นอกจากนี้ในช่วงนี้การตั้งกรมอุตุนิยมวิทยาขึ้นในกรม ทดน้ำกระทรวงเกษตรในปี พ.ศ. 2466 ช่วงกลางทศวรรษ 2460 โดยนำเอาระบบการพยากรณ์ อากาศมาใช้เพื่อการเกษตรแม้จะสามารถตรวจวัดน้ำฝนประจำวันและเดือนได้ แต่ก็ขาดการนำ มาสู่การควบคุมป้องกันน้ำและภัยจากอากาศที่จะมีต่อการทำงานที่มีประสิทธิภาพอยู่มาก

1) น้ำท่วมส่งผลให้ผลผลิตข้าวตกต่ำจนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2460-61

วิกฤตเศรษฐกิจของสยามในปี 2460-61 นับเป็นครั้งแรกหลังจากเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจ ทุนนิยมหลังสนธิสัญญาเบาว์ริงที่ทำให้ประเทศสยามมีเศรษฐกิจข้าวที่ผลผลิตและการส่งออก ข้าวกลายเป็นรายได้หลักของประเทศในต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เนื่องจากพอถึงทศวรรษ 2440 เป็นต้นมาที่ราบในภาคกลางที่มีประชากรส่วนใหญ่ของประเทศต่างขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจข้าว เป็นหลัก ทำให้การทำงานกลายเป็นความชำนาญพิเศษในการผลิตเพื่อขายเป็นสินค้าออกคือ กิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญ และเลิกการผลิตสินค้าจำเป็นอย่างอื่น เช่น การทอผ้า การทำ เครื่องจักสานและทำน้ำตาล เป็นต้น มาเป็นซื้อหาจากเงินตราที่ขายข้าวได้ เมื่อข้าวที่เป็น สินค้าหลักมีผลผลิตน้อยก็จะส่งให้เศรษฐกิจตกต่ำตามไปด้วย²

โดยวิกฤตเศรษฐกิจครั้งนี้เกิดขึ้นหลังอุบัติการณ์น้ำท่วมใหญ่ปีมะเส็งคือปลายปี 2460 ที่มีปริมาณฝนตกมาก ระดับน้ำปีนั้นสูงถึง 4 ศอก 2 นิ้ว เมื่อเทียบกับปี 2459 ซึ่งเป็นปีปกติสูงเพียง 2 ศอก 1 คืบ 8 นิ้ว³ หรือในหนังสือสถิติรายปีระบุว่าน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยา สูง 98 นิ้ว ส่วนในช่วงน้ำแล้งปี 2462 เหลือแค่ 3 นิ้วเท่านั้น (ดูตารางที่ 1) อุทกภัยทำให้นาข้าวเสียหายถึง 1 ใน 3 คือจากเนื้อที่เพาะปลูกทั้งหมด 13,890,600 ไร่ มีเนื้อที่เสียหาย 2,911,700 ไร่ หรือร้อยละ 20.96 และได้ผลเพียง 10,978,900 ไร่หรือร้อยละ 79 เท่านั้น⁴ ทำให้ผลผลิตข้าวลดลงจากปีก่อนราวร้อยละ 18⁵ แต่ที่สำคัญคือก่อให้เกิดผลตามมาที่ส่งผลกระทบต่อ ชานานาในยุคหลังสิ้นสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่เศรษฐกิจโลกเกิดตกต่ำจากสงครามและการระบาดของ ไข้หวัดใหญ่สเปนเกิดขึ้นมีส่วนร่วมสำคัญที่ทำให้วิกฤตขยายตัวและสร้างความเดือดร้อนของ ผู้คน

¹สุนทรีย์ อาสะไวย์. (2533). เล่มเดิม. หน้า 10-11.

²แหล่งเดิม. หน้า 8-9.

³สจ.จ. ร.6 ม.3.4/15 พระยาโบราณราชธานินทร์อุปราชมลฑลกรุงเก่ากราบบังคมทูลรายงาน เรื่องระดับน้ำที่หลักศิลาหน้าเมืองกรุงเก่า, วันที่ 9 พฤศจิกายน 2460, อ้างจาก สุนทรีย์ อาสะไวย์. (2533). เล่มเดิม. หน้า 12.

⁴สถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย บรรพที่ 20. หน้า 440, อ้างจาก สุนทรีย์ อาสะไวย์. (2533). เล่มเดิม., หน้า 12.

⁵แหล่งเดิม. หน้า 3-10.

ตารางที่ 1 แสดงน้ำฝนในกรุงเทพฯ และผลผลิตข้าวของสยามระหว่างปี 2460-2480¹

ปี	ปริมาณน้ำเจ้า พระยาสูงสุด(น.)	น้ำฝนทั้งปีเฉลี่ย ²	จำนวนวันที่ ฝนตกทั้งปี	รายได้ส่งออกข้าว ³ %ของรายได้ส่งออก	ผลผลิตข้าว ทั้งหมด (พันตัน)
2460	98	1714.8	185	97,861,568	
2461	57	1186.4	135	132,096,385	
2462	3	1322.8	161	123,082,698	
2463	-	867.1	134	29,223,132 /32.29%	
2464	-	1451.5	135	140,983,643/76.78%	
2465	-	1363.7	120	128,210,665/75.21%	
2466	-	1469.4	130	143,835,554/71.36%	
2467	-	1453.2	103	139,627,629/68.76%	
2468	-	1348.4	98	167,409,359/68.49%	3,757
2469	-	1640.2	110	165,226,234/69.05%	3,790
2470	-	1623.5	104	201,156,346/72.81%	4,084
2471	-	1827.7	111	175,123,781/69.36%	4,119
2472	-	1271.4	110	139,087,390/63.29%	3,922
2473	-	1303.8	89	103,067,718/63.81%	4,098
2474	-	1617.7	79	77,500,354	4,132
2475	-	1265.5	114	94,200,660	4,570
2476	-	1239.5	96	82,967,330	4,610
2477	-	1164.8	106	98,437,397	5,084
2478	-	1793.2	136	90,835,622	
2479	16.59	1439.1	117	90,944,444	
2480	18.43	1539	112	75,842,512	

¹Statistical Year Book of the Kingdom of Siam B.E., 2473 (1930-31). sixteenth number. pp. 21,71; สถิติพยากรณ์รายปีแห่งราชอาณาจักรสยาม บรรพ 19 พ.ศ. 2478- 2479 (1936-37). (2479). หน้า 21, 150-151; สถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย บรรพที่ 20 พ.ศ. 2480 (1937-38) และ 2481 (1938-39). (2484). หน้า 21. การเก็บสถิติน้ำฝนในช่วงแรกจะเป็นสถิติของกรุงเทพฯ ที่พอจะให้เห็นสภาพของฝนได้คร่าวๆ แต่ไม่ได้เก็บทั่วราชอาณาจักร ซึ่งจะได้มีสถิติภายหลัง 2475 เมื่อขยายสถานีอุตุนิยมวิทยาไปยังภูมิภาคแล้ว

²การเก็บข้อมูลในช่วงที่ไทยยังใช้วันขึ้นปีใหม่เป็นวันที่ 1 เมษายน การเปรียบเทียบ พ.ศ.กับ ค.ศ. จะคร่อมอยู่สองปีเสมอแล้วแต่จะปรับเอาปีเร็วหรือปีช้า แต่การทำนาและฤดูฝนการปรับ ค.ศ. เป็น พ.ศ. จาก SYB ในตารางน้ำฝนรายปีจะต้องเทียบเร็วกว่าปกติขึ้น 1 ปีเพราะดูเหมือนจะเก็บหลวมกันอยู่ถึง 3 เดือนที่เป็นหน้าแล้ง ที่เป็นฤดูเก็บเกี่ยวข้าวที่อยู่ต้นปีของปฏิทินใหม่

³ ปี 2460-2462 อ้างอิงจาก สุวพันธุ์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ม.ร.ว. (2470). เรื่องเข้าของประเทศไทยสยาม. หน้า 9, (7).

2) ฝนแล้งก่อให้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจการเงินและคลังซ้ำในปี 2462-2463

หลังจากน้ำท่วมใหญ่ผ่านไปหนึ่งฤดูทำนา พอเข้าฤดูทำนาปี 2462-63 เกิดฝนแล้งหนักในรอบหลายสิบปี จากฝนที่ตกเฉลี่ยเป็นข้อมูลน้ำฝนที่วัดจากกรุงเทพฯ ซึ่งข้อมูลส่วนใหญ่จะประมาณการณ์ไว้ที่ 1,200 มิลลิเมตร แต่ปี 2462 ตกเพียง 867.1 มิลลิเมตรเท่านั้น ลดลงจากปี 2461 ที่มีปริมาณน้ำฝนทั้งปี 1,322.8 มิลลิเมตร เท่ากับฝนลดลงครึ่งหนึ่งขณะที่ระดับน้ำที่หลักศิลากรุงเก่าลดลงมาเหลือเพียง 3 นิ้วเท่านั้นเมื่อเทียบกับปีก่อนๆ พื้นที่เพาะปลูกข้าวเสียหายไปถึงร้อยละ 43.37¹ ส่งผลให้ผลผลิตข้าวลดลงกว่าร้อยละ 30 ทำให้การส่งออกข้าวที่เป็นรายได้หลักลดลงมากเหลือ 1 ใน 4 จาก 123,082,698 บาท ในปี 2461 เหลือเพียง 29,223,132 บาท ในปี 2462 (ดูตารางที่ 1) ก่อให้เกิดวิกฤตต่อเศรษฐกิจทั้งระบบของไทยอย่างแท้จริง เนื่องจากผลผลิตข้าวของเวียดนาม พม่า และอินเดียนลดลงจากภาวะอากาศที่ฝนแล้งเช่นกัน ทำให้ข้าวในตลาดโลกราคาแพงจนผู้ส่งออกของไทยต่างส่งออกข้าวจนขาดแคลนไม่พอบริโภคในประเทศ ทำให้เกิดปัญหาข้าวแพงหาซื้อยาก รัฐบาลต้องมาแก้ไขด้วยการออกกฎหมายห้ามส่งออก และมีปัญหาตามมาในฤดูกาลถัดไปอีกด้วยเพราะขาดข้าวทำพันธุ์ รัฐบาลจึงต้องช่วยเหลือชาวนาทั้งให้เงินซื้อข้าวกินและซื้อข้าวมาทำพันธุ์เพาะปลูกทำอาชีพต่อไป จนเป็นสาเหตุหนึ่งทำให้ชาวนาสิ้นเนื้อประดาตัว² ผลกระทบที่ตามมาของวิกฤตราคาข้าวส่งผลถึงวิกฤตการเงินและการคลังของสยามตามมาจากนั้น เพราะโลกอยู่ในช่วงเศรษฐกิจถดถอยหลังสงคราม อัตราการแลกเปลี่ยนทางการเงินผันผวนการค้าขายลดลง และแม้ข้าวจะราคาแพงเพราะขาดแคลนและไทยก็ขายข้าวได้มากขึ้นในตลาดโลก แต่ส่งผลร้ายกลับมาอีกด้านให้ข้าวขาดแคลนภายในประเทศ จนรัฐต้องซื้อข้าวแพงแจกจ่ายราษฎรเพื่อลดปัญหาราคาข้าวแพงในประเทศ ทำให้รัฐบาลเกิดปัญหาการคลังและการเงินเกิดตามมาเป็นปัญหาต้องงบประมาณในปลายทศวรรษ 2460 ต่อมา

3) วิกฤตเศรษฐกิจสยามจากวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในปี 2473

การเกิดวิกฤตเศรษฐกิจครั้งสำคัญก่อนหน้า 2475 ผลส่วนหนึ่งมาจากวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลกในทศวรรษ 2470 และยังคงส่งผลกระทบต่อทุกประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยอาณานิคมอีกด้วย ดังที่มีงานศึกษาชิ้นสำคัญได้ศึกษาวิกฤตเศรษฐกิจครั้งนี้เอาไว้ละเอียดเทียบได้กับกรณีของสยามที่แม้ผลกระทบทางเศรษฐกิจโลกส่งผลไปยังประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แทบไม่ต่างกัน แต่หากพิจารณาในรายละเอียดแล้วพบว่า วิกฤตเศรษฐกิจ

¹สุนทรีย์ อาสะวีย์. (2533). วิกฤตการณ์เศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1, หน้า 14.

²สจข. ม-ร.7 รล 20/44 ฎีกานายเปลื้อง มีเมฆ เป็นหนี้รัฐบาล ขอพระมหากรุณาผ่อนผัน (15 ก.ค. 2470-7 มิ.ย. 2472); สุนทรีย์ อาสะวีย์. (2533). วิกฤตการณ์เศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1, หน้า 11-30.

ครั้งนี้แตกต่างกันระหว่างสยามที่เป็นประเทศที่เป็นเอกราชหนึ่งเดียวกับประเทศเพื่อนบ้านที่ล้วนเป็นอาณานิคม โดยข้อที่เหมือนกันคือประเทศแถบนี้ล้วนพึ่งพาสินค้าเกษตรขั้นปฐมคือข้าว ยางพารา ปาล์ม น้ำมัน อ้อย กาแฟ และแร่ธาตุดิบคือ ดีบุก ปิโตรเลียมและอัญมณี เป็นต้น โดยสินค้าเกษตรและแร่ธาตุทั้งหลายราคาตกต่ำเพราะกำลังซื้อในยุโรปและสหรัฐอเมริกาต่ำ โดยเฉพาะสินค้าอย่างข้าวที่ตกต่ำจนทำให้เศรษฐกิจของผู้ส่งออกข้าวอย่างสยาม พม่า และอินเดียได้รับผลกระทบอย่างหนัก แต่อย่างไรก็ตามเนื่องจากโครงสร้างของเศรษฐกิจของแต่ละประเทศต่างกัน ดังกรณีของพม่าที่การผลิตข้าวเป็นระบบเช่าที่ดินและกู้ยืมเงินสำหรับผลิตเพื่อขาย ขณะที่สยามเป็นเจ้าของนารายย่อยผลิตเองจึงทำให้ผลกระทบต่อชาวนาที่เป็นหนี้และสูญเสียที่ดินในสยามได้รับผลกระทบจากวิกฤตเศรษฐกิจน้อยกว่าในพม่าและเกษตรกรในชนบทสยามที่ผลิตเลี้ยงตัวเองเป็นหลักเหลือจึงนำไปขาย จึงได้ผลกระทบน้อยกว่าในประเทศอื่น¹

ในขณะที่เหตุญี่ปุ่นที่สังเกตการณ์อยู่ในประเทศไทยก็ให้ทัศนะว่า แม้ประเทศสยามจะได้รับผลกระทบกระทบกระเทือนจากเศรษฐกิจตกต่ำหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ค่อนข้างน้อย แต่ความตกต่ำทางเศรษฐกิจมีความต่อเนื่องและทวีเพิ่มขึ้นทีละเล็กละน้อย จนถึงปี 2473 การส่งออกข้าวและราคาข้าวของสยามตกต่ำลงอย่างมาก ชีวิตของประชาชนจึงไร้เสถียรภาพ และรัฐบาลขาดรายได้จำนวนมหาศาล ในปีงบประมาณ 2475 รัฐบาลประสบความยากลำบากในการจัดหางบประมาณ ต้องชะลอโครงการต่างๆ และประหยัดรายจ่ายรัฐบาลลง ด้วยการปลดข้าราชการจำนวนมาก รวมทั้งพยายามเพิ่มชนิดและจำนวนการเก็บภาษีเพิ่มขึ้น ตลอดจนเรียกร้องให้ประชาชนเสียสละเพื่อความอยู่รอด การไม่เปิดเผยสถานะทางการคลังของประเทศให้ทราบมาก่อนก็ล้วนสร้างความไม่พอใจของชนชั้นที่มีทรัพย์และมีการศึกษาก็เพิ่มขึ้นอย่างฉับพลัน ซึ่งแสดงให้เห็นผ่านปฏิกรรณต่างๆ และแสดงความคิดเห็นจำนวนมากรวมทั้งของชาวนา แต่การไม่สนใจของเจ้านายต่อความเป็นอยู่ของประชาชนสร้างความไม่พอใจสะสมมากขึ้น²

หากพิจารณาถึงผลกระทบของวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในทศวรรษ 2460 มาจนถึงวิกฤตเศรษฐกิจครั้งที่ร้ายแรงที่สุดจากผลกระทบของเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ในปี 2473 ที่มีส่วนก่อผลกระทบสำคัญให้เกิดเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475 จากการที่รัฐบาลต้อง “ดูลยภาพ” ข้าราชการ ทำให้ข้าราชการที่เป็นชนชั้นกลางใหม่เสียขวัญและสิ้นหวังในทางสังคมเศรษฐกิจ ประกอบกับการประสบกับความเป็นจริงของชีวิตประจำวันที่ยากลำบากทางเศรษฐกิจจากการแก้ไขปัญหาที่ล่าช้าและไร้ประสิทธิภาพของรัฐบาลสมบูรณาญาสิทธิราชย์

¹Boomgaard, Peter and Ian Brown (eds.). (2000). *Weathering The Storm: The Economics of Southeast Asia in the 1930s Depression*. pp. 9-12, 189-197.

²ยาสุกิจิ ยาดาเบ. (2550). *บันทึกของทูตญี่ปุ่นผู้เห็นเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475: การปฏิวัติและการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทย*. แปลโดย เออิจิ มูราซึมา และนครินทร์ เมฆไตรรัตน์. หน้า 18-19.

จนมีระบอบอารมณ์ความรู้สึกร่วมกันว่าต้องการความเปลี่ยนแปลงด้วยความหวัง

4) ระเบิดใหญ่ของโรคระบาดในช่วงภูมิภาคผันผวน

ความยากลำบากที่ตามมาหลังจากเกิดน้ำท่วมฝนแล้งและทุพภิกขภัยคือโรคระบาดจากความผันผวนของอากาศในระดับโลกในตอนปลายทศวรรษ 1910 ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 ที่เกิดความหนาวเย็นยาวนาน ในขณะที่หน้าร้อนก็แห้งแล้งยาวนาน ในขณะที่ในเขตร้อนอย่างประเทศไทยก็เกิดฝนตกหนักยาวนานขึ้นในฤดูฝนส่งผลต่อการเกิดขึ้นของโรคระบาดสำคัญคือ การระบาดของไข้หวัดสเปน (Spanish Flu) หรือไข้หวัด (อินฟลูเอนซา) ดังที่เรียกกันตามเอกสารสมัยที่ระบาดนับเป็นโรคระบาดชนิดติดต่อทางอากาศเป็นโรคแรกที่มีบันทึกเอาไว้ในเอกสารทางการเช่นราชกิจจานุเบกษา โดยโรคระบาดจากเดือนตุลาคม พ.ศ. 2461 จนสงบในเดือนมีนาคม 2461 (ถ้านับแบบปัจจุบันคือ พ.ศ. 2462) ตัวเลขการระบาดที่บันทึกจากรายงานของกระทรวงนครบาลจากประชากรที่สำรวจทั่วประเทศ 8,310,565 คนป่วย 2,317,662 คน ตาย 80,223 คน รัฐบาลในกรุงเทพฯ ได้จัดส่งแพทย์ เวชภัณฑ์ออกไปช่วยให้คำแนะนำจัดการโรคในหัวเมือง¹ เพราะยังไม่มีโรงพยาบาลของรัฐในหัวเมืองส่วนภูมิภาคให้บริการอย่างทั่วถึงในสมัยนั้น

กล่าวกันว่าโรคนี้ต่างจากโรคอื่นที่เคยระบาดในเมืองไทยมีลักษณะสำคัญคือทำลายระบบทางเดินหายใจจนทำให้ผู้ป่วยเสียชีวิต สาเหตุการระบาดติดต่อมาจากทหารกลับจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ในยุโรปแล้วแพร่กระจายไปทั่วโลกเมื่อทหารกลับจากสงคราม ในประเทศไทยทหารที่กลับจากสงครามในยุโรปส่วนใหญ่เป็นอาสาสมัครจากส่วนภูมิภาค เชื้อโรคจึงติดตัวกับทหารที่มีภูมิลำเนาในชนบททั่วประเทศไปแพร่เชื้อให้คนในครอบครัวและชุมชน จนส่งผลกระทบต่อหัวเมืองอย่างมาก

ขณะเดียวกันยังนับเป็นโรคระบาดชนิดแรกที่แพร่กระจายไปตามหัวเมืองทั่วประเทศที่มีคนเบาบางไม่มีความเป็นเมืองใหม่ สาเหตุเพราะเชื้อแพร่ผ่านอากาศ และต่างจากโรคระบาดก่อนหน้านั้นที่เกิดจากอารยธรรมเมืองที่แออัดและสกปรก เช่น กาฬโรค และ อหิวาตกโรค การที่มีอัตราการตายสูงในมณฑลต่างๆ เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เห็นถึงความจำเป็นของการขยายการแพทย์และการสาธารณสุขของรัฐให้พอกับความต้องการของราษฎรที่อยู่ในส่วนภูมิภาค อันเป็นจุดสำคัญของการขยายการสาธารณสุขไปสู่ชนบทต่อมา แต่ตอนนั้นธุรกิจการค้าขายยาเอกชนในยุคที่ยังไม่มีกฎหมายควบคุมเคร่งครัดถือได้ว่าเป็นที่พึ่งสำคัญ

¹สจข. เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล ร.6 น 7.11/2 เรื่อง ไข้หวัด. (อินฟลูเอนซา) มีเรื่องแจกยา (26 ต.ค.-มี.ค. 2461).

ของประชาชน เพราะหากจากโรงพยาบาลของรัฐไม่ได้ ได้เกิดความนิยมแพร่หลายของยาแก้หวัด และยาช่อมปอด เพราะคนกลัวโรคหวัดและวัณโรคที่เชื้อโรคทำลายปอดจนเป็นกลายเป็นอุปมา ถึงการป่วยตายที่สำคัญขึ้นในสังคมไทย¹

ผลกระทบต่อสังคมการเมืองในวงกว้างจากโรคระบาดใหญ่ครั้งนี้นำให้เกิดยุคแห่ง ข้าวยากหนักแวงขึ้นในทศวรรษ 2460 ประกอบกับเกิดน้ำท่วมใหญ่ในปีมะเส็ง พ.ศ. 2460 และภัยแล้งต่อมาหลายครั้งในช่วงทศวรรษนี้ ส่งผลให้เกิดเศรษฐกิจตกต่ำถึงรากฐานทางเศรษฐกิจ สมัยนั้นคือชวอนาในชนบทต้งจะเห็นจากหลักฐานฎีกาในบทความนี้ จนนำมาสู่การเปลี่ยนแปลง การปกครอง 2475

ถึงแม้จะมีการระดมปลูกฝีกันอย่างมากต่อเนื่องตลอดมา แต่อย่างไรก็ตามอัตราการป่วยและตายด้วยโรคระบาดร้ายแรงจากไข้ทรพิษในประเทศนั้นก็ยังอยู่ในอันดับสอง แม้จะมี จำนวนคนตายลดลงมากแล้วก็ตาม ดังปรากฏว่าในช่วงปี พ.ศ. 2468-2469 จากรายงานใน การแถลงการณ์สาธารณสุขปีที่ 2 เล่ม 2 (พ.ศ. 2468-2469) ได้มีการรายงานการระบาดของ โรคคหิวตคโรค และไข้ทรพิษในเดือนต้งๆ โดยสามารถสรุปได้ว่าไข้ทรพิษถือเป็นโรคที่ ระบาดร้ายแรงรองลงมาจากโรคคหิวตคโรค กล่าวคือในปี พ.ศ. 2469 มีอัตราการตายของ คนป่วยเป็นไข้ทรพิษอันดับสองรองจากโรคคหิวตคโรค² แต่อัตราตายก็ยังต่ำกว่าไข้จับสั่นที่ จำนวนประมาณการแต่ละปีเป็นอัตราที่สูงแต่ตายอย่างช้าๆ จากไข้เรื้อรัง โดยสถิติจากกรม สาธารณสุขที่รวบรวมสถิติผู้เสียชีวิตจากไข้จับสั่นทั่วประเทศ พ.ศ. 2472-2476 มีคนตาย ด้วยไข้จับสั่นเป็นรายปีต้งนี้ พ.ศ. 2472 จำนวน 41,298 คน/ พ.ศ.2473 จำนวน 40,347 คน/ พ.ศ. 2474 จำนวน 36,494 คน/ พ.ศ. 2475 จำนวน 31,678 คน/ พ.ศ. 2476 จำนวน 31,335 คน รวม 181,152 คน³ จะเห็นได้ว่าในช่วงไม่กี่ปีหลังการแพร่ระบาดของไข้จับสั่นก็ มีผู้เสียชีวิตไปหลายหมื่นคน ยังไม่รวมผู้ที่ไม่สามารถรักษาให้หายขาด จนไม่สามารถกลับมา ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกจำนวนมาก

นอกจากนี้การระบาดของหวัดใหญ่ของหวัดใหญ่ในกรุงเทพฯ ในปี 2469 ที่เกิดขึ้นเนื่องจาก เกิดฝนแล้งใหญ่ที่เป็นสาเหตุสำคัญของภาวะข้าวยากหนักแวงและเกิดน้ำแล้งจนโรคระบาด ขนานใหญ่ แต่ช่วงเวลานั้นการป้องกันและรักษาหวัดใหญ่ด้วยยาแผนใหม่ค่อนข้างมีประสิทธิภาพ

¹ อชญาสิทธิ ศรีสุวรรณ. (2563). โรคระบาดในประวัติศาสตร์ไทยไม่ได้มีแต่ 'โรคห่า' ว่าด้วยชาว สยามกับการเผชิญโรคระบาด. (ออนไลน์).

² แถลงการณ์สาธารณสุข. ปีที่ 2 เล่ม 2 (พ.ศ. 2468-2469).

³ หลวงพยุงเวชศาสตร์. (2479). ยุงก้นปล่อง. จดหมายเหตุทางการแพทย์. 19, 4. หน้า 610.

มากจนคนตายน้อยลง จนทำให้ไม่น่ากลัวนักแล้วในสายตาคนทั่วไปที่สามารถให้ความช่วยเหลือคนป่วยได้แล้ว จึงทำให้อัตราการตายลดน้อยลงอย่างมาก สาเหตุสำคัญประการหนึ่งคือความร่วมมือร่วมใจของประชาชน นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ บริษัทเอกชน ในการป้องกันโรค บรรเทา และมีให้แพร่ระบาดไปสู่วงกว้าง ประชาชนมีความรู้ในการป้องกันตนเองเพิ่มขึ้น เมื่อเกิดโรคระบาดสามารถระงับได้ในชั่วระยะเวลาสั้นๆ นับเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น ดังมีประกาศในราชกิจจานุเบกษาเป็นระยะ ในเรื่องต่อไปนี

ดังปรากฏว่าวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2469 ได้มีประกาศ “เรื่องประทานวังให้เป็นที่รักษาผู้ป่วยด้วยอหิวาตกะโรค”¹ พร้อมกันกับ “เรื่องให้มีพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ บริษัท และเอกชน ประทานและให้อุปกรณ์แก่กรมสาธารณสุข เพื่อประโยชน์ในราชการระงับอหิวาตกะโรค”²

3. เราต้องการความเปลี่ยนแปลงเพื่อชีวิตที่ดีขึ้น:

แถลงการณ์อารมณ์ความรู้สึกแห่งความหวังผ่านหลักฐานฎีกา ความทุกข์ยากเดือดร้อนของชาวนาตั้งแต่ทศวรรษ 2460

มโนทัศน์อารมณ์ความรู้สึกที่จะใช้อธิบายการเปลี่ยนแปลงของระบอบอารมณ์ความรู้สึกของการปฏิวัติ 2475 ในบทความนี้ได้รับแรงบันดาลใจมาจาก ข้อเสนอเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอย่างการปฏิวัติฝรั่งเศสที่เกิดการเปลี่ยนระบอบการเมืองนั้นก็ถือเป็นจุดเปลี่ยนแปลงทางระบอบอารมณ์ไปพร้อมกัน โดยการพิจารณาว่าการปฏิวัติฝรั่งเศสถือเป็นการปฏิวัติที่สถาปนา “ระบอบอารมณ์ความรู้สึก” (emotional regime) ใหม่ขึ้นมา ที่ให้ความสำคัญกับความรู้สึกทางธรรมชาติและความจริงใจที่เป็นความสัมพันธ์กันกับความรู้สึกเดียวกันกับความซื่อตรงจริงใจต่อกัน อันเป็นการสร้างความรู้สึกความเสมอภาคและเสรีภาพที่มีขึ้นในระบอบใหม่ด้วย ในขณะที่ระบอบเก่าสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ทั้งสองอารมณ์นี้เป็นเพียงแค่ว่าที่พักพิงทางอารมณ์ (emotional refuge) ของผู้ที่หลีกเลี่ยงจากระบอบอารมณ์ความรู้สึกที่มีเกียรติยศและฐานันดรศักดิ์ที่แสดงออกผ่านทางจรรยาบรรณทางสังคมอันสลบซับซ้อนในพื้นที่ทางการเมืองและขยายไปสู่ส่วนมากของสังคม ดังนั้นการแสวงหาพื้นที่ที่พักพิงทางอารมณ์ในพื้นที่อย่างชาลอนหรือสมาคมที่เสมอภาคกันแต่ต้องแสดงความจริงใจและมีความรู้สึกตามธรรมชาติอันเป็นค่านิยมที่ปฏิเสธกระแสหลักได้กลายเป็นกระแสหลักแทนหลังการปฏิวัติสำเร็จ³

¹ราชกิจจานุเบกษา 43 (2469, 30 พฤษภาคม): 1004.

²แจ้งความกระทรวงมหาดไทย. ราชกิจจานุเบกษา 43 (2469, 20 มิถุนายน): 1254-1258.

³สิงห์ สุวรรณกิจ. (2563). ท่องสมุทรแห่งความรู้สึก: วิลเลียม เรดดีกับประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก. ใน *วิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์*. ชนิตา พรหมพยัคฆ์ และณัฐพงษ์ สกุลเลี่ยว. (บก.). หน้า 547-560; งานศึกษาที่อธิบายการเปลี่ยนแปลงระบอบอารมณ์ความรู้สึกในสังคมไทยด้วยการใช้แนวคิดและข้อมูลอธิบายได้อย่างเป็นระบบอย่างดีที่สุดบทความนี้ใช้เป็นแนวทาง กรุณาดู สิทธิเทพ เอกสิทธิพงษ์. (2566). เป็นเงินเพราะรู้สึก: ประวัติศาสตร์เสื้อผืนหมอนใบที่เพิ่งสร้าง. หน้า 3-23.

การสำรวจจะระบอบอารมณ์ของชาวนาและราษฎรเกี่ยวกับความหวังใหม่ที่แตกต่างจากอารมณ์กระแสหลักในช่วงก่อน 2475 ว่าราชสำนักต่างให้ความสำคัญกับระบบเกียรตินิยมและฐานันดรตามชาติวุฒิมากกว่าคุณวุฒิเป็นอารมณ์ความรู้สึกหลักของสังคม ในขณะที่ชาวนาและราษฎรมีที่พึ่งพิงทางอารมณ์ความหวังและความสุขผ่านการเสพสื่อสมัยใหม่ที่แพร่หลายมากขึ้นในโลกยุคอาณานิคมอย่าง ภาพยนตร์¹ นิตยสาร² หนังสืออ่านเล่น³ หนังสือพิมพ์และกิจกรรมในวิถีชีวิตของชาวเมือง อย่างโรงเต็นรำ สโมสร สถานเริงรมย์ ได้เปลี่ยนความรู้สึกสมัยใหม่เป็นการเชื่อในเสรีภาพและความเท่าเทียมตามที่ได้รู้จากสื่อทำให้เกิดระบอบอารมณ์ความรู้สึกใหม่ต่างจากชนชั้นสูง และกลายเป็นระบอบอารมณ์ความรู้สึกใหม่ขึ้นหลังปฏิวัติ 2475 ที่มีความใฝ่ฝันและความหวังถึงชีวิตที่ดีมีความเท่าเทียมและเสรีภาพในชีวิตอย่างไม่เคยประสบมาก่อน⁴

การให้ความสำคัญกับชาวนาที่ถือได้ว่าเป็นกลุ่มคนสำคัญของสังคมสยามในทศวรรษ 2460-2470 นั้นดูได้จากสถิติที่อ้างอิงจากสมุดรายปีของกระทรวงการคลังที่รายงานทุกปีพบว่าในปี 2472 นั้นสยามมีชาวนาชาวไร่และชาวสวนเป็นจำนวนถึง 6 ล้านคนเศษหรือคิดเป็นร้อยละ 83.05 ของจำนวนประชากรทั้งหมดในปีนั้นจำนวน 7.5 ล้านคน ในขณะที่มีจำนวนผู้ประกอบการอาชีพค้าขายจำนวน 5 แสนคน อาชีพทางอุตสาหกรรม 1 แสน 6 หมื่นคน และอาชีพประกอบการงานอิสระจำนวน 9 หมื่นคนเศษ รวมกันเป็นร้อยละ 10.14 ของประชากรสยามขณะนั้น จึงถือได้ว่าสังคมสยามในทศวรรษ 2470 ที่เกิดปฏิวัติ 2475 นั้นมีชาวนาเป็นกลุ่มทางสังคมหลักและเป็นประชากรหลักในสมัยนั้น⁵ ดังนั้นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและส่งผลกระทบต่อชาวนาในด้านต่างๆ จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องนำมาวิเคราะห์ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลง

¹จิรวัดน์ แสงทอง. (2565). *ภาพยนตร์ยุคแรกเริ่ม ภาวะสมัยใหม่และการสร้างภาพยนตร์ในสยาม*, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา). พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.

²Scot Barme. (2002). *Woman, Man, Bangkok: Love, Sex and Popular Culture in Thailand*. Chiang Mai: Silkworm books. ดูในบทที่ 9 Gender Class and Popular Culture in the Post-absolutist Siam, แปลโดย นันทนุช อุดมละมุน. บทบาทความสัมพันธ์หญิงชาย ชนชั้นและวัฒนธรรมสมัยนิยมในประเทศสยามยุคหลังสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (พ.ศ. 2476-2483). *วารสารหนังสือไทย* 19 (ตุลาคม 2557): 137-181.

³สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ, (2558). *เล่มเดิม*.

⁴ความใฝ่ฝันและความคาดหวังหลังวันปฏิวัติ กรุณาตุ ณ์รัฐพล ใจจริง. (2565). *ราษฎรปฏิวัติ: ชีวิตและความฝันใฝ่ของคนรุ่นใหม่สมัยคณะราษฎร*; ปฐมวดี วิเชียรนิตย์. (2564). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่องความคาดหวังของราษฎรที่มีต่อระบอบการเมืองใหม่ภายหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475*. เสนอต่อพิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาบันพระปกเกล้า.

⁵นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2540). *เล่มเดิม*. หน้า 14.

ของสังคมสยามในช่วงเวลานั้น

ในขณะที่เดียวกันตั้งแต่ทศวรรษ 2450 เป็นต้นมาก็ปรากฏวัฒนธรรมการร้องทุกข์ถวายฎีกาขอพระมหากรุณาจากพระมหากษัตริย์โดยตรงที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยอยุธยาเกิดขึ้นอย่างชัดเจน หลักฐานสำคัญก็คือการประกาศใช้พระราชกฤษฎีกาวางระเบียบการทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขึ้นใน พ.ศ. 2457 วางระเบียบให้ผู้ถวายฎีกาในเหตุแค่ 4 ประเภท ได้แก่ ไม่ใช่แย้งคำตัดสินศาล การขอความกรุณาปลดเปลื้องทุกข์เฉพาะตัว กล่าวโทษเจ้าหน้าที่ใช้อำนาจเกินจนเดือดร้อน และการทุจริตต่อหน้าที่ โดยต้องระบุชื่อและที่อยู่ของผู้ถวายฎีกาถึงจะรับพิจารณาไม่อย่างนั้นจะเป็นแค่บัตรสนเท่ห์ที่ไม่รับพิจารณาเด็ดขาด¹

ส่วนหนึ่งเนื่องด้วยปัญหาของชาวนาและการเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจที่ชาวนาต้องเสียภาษีรายหัวที่เรียกว่ารัชชูปการอย่างทั่วถึงแทนการเกณฑ์ไพร่แต่เดิมและเสียภาษีนาในอัตราที่ต่างกันตามคุณภาพของนาที่ผลิตข้าวได้เป็นนาโคกคือที่ลุ่มทำนาได้ดี ส่วนนาป่าและนาฟางลอยที่บุกเบิกใหม่ทำนาได้ไม่ดีนัก นาป่าเก็บเฉพาะปีที่ทำนาได้ ในขณะที่นาฟางลอยเก็บเงินเฉพาะส่วนที่ทำนาได้ผล ส่วนใหญ่ในฎีกาเป็นนาประเภทนี้แบ่งเป็น 5 ชั้นคือ เอก โท ตรี จัตวา และเบญจจะ ที่เสียเงินต่อไร่สูงสุดหนึ่งบาทและต่ำสุดเพียงสี่สิบสตางค์² (ได้ลดลงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นสูงสุดไร่ละ 60 สตางค์ถึง 20 สตางค์³) ซึ่งถ้าไม่เสียค่านาจะทำนาต่อไปไม่ได้และจะถูกริบทรัพย์ขายทอดตลาดตามกฎหมายเก็บค่านา รวมทั้งเอาไปใช้งานโยธาจ่ายแทนค่านาอัตราวันละหนึ่งสลึง สร้างความเดือดร้อนเป็นอันมากเมื่อทำนาไม่ได้ผล

โดยวิธีการถวายฎีกาในสองทศวรรษก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เพิ่มมากขึ้นตามลำดับอย่างมีนัยสำคัญ นครินทร์มองว่าเป็นสถาบันทางการเมืองของราษฎรขึ้นแล้วด้วยซ้ำโดยผู้นำชาวนาที่เป็นทนาย เสมียน รวมทั้งผู้นำท้องถิ่นที่รู้หนังสือเป็นคนเขียนให้ชาวนาลงชื่อเป็นบัญชีทางว่าว ขอให้พระมหากษัตริย์ที่รับฎีกาด้วยพระมหากรุณานั้นแก้ไขปัญหาใน 3 ประการสำคัญคือ (1) ให้ลด ผ่อนผันหรืองดเสียภาษีค่านาหรือเงินรัชชูปการอันตรงกับประเภทฎีกาปลดเปลื้องทุกข์ตามประเพณี (2) รัฐบาลจะช่วยแก้ไขปัญหาของชาวนาในการสร้างและจัดการกับสภาพดินฟ้าอากาศ สร้างแหล่งน้ำและระบบชลประทานเพื่อส่งเสริมการทำนาอย่างไร (3) รัฐบาลมีแผนจะหาเงินหรือสร้างเศรษฐกิจใหม่เพื่อลดการขูดรีดภาษีจากชาวนาได้อย่างไรบ้าง⁴ โดยจำนวนฎีกาจากชาวนานี้ปรากฏว่าในช่วงสองทศวรรษก่อนปฏิวัติ 2475 นั้นตกอยู่ราว

¹ราชกิจจานุเบกษา 31 (2457, 10 มกราคม): 486-491.

²ดูเพิ่มเติม พระราชบัญญัติลักษณะเก็บเงินค่านา ร.ศ. 119 ใน ราชกิจจานุเบกษา 17 (ร.ศ.119 (2443), 18 พฤศจิกายน): 450-3.

³ราชกิจจานุเบกษา 50 (2476, 18 มีนาคม): 993-995.

⁴นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2540). เล่มเดิม. หน้า 119-133.

600-1,000 ฉบับต่อปี แต่ในวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำในทศวรรษ 2470 ยังมีจำนวนมากขึ้นอย่างชัดเจน ในขณะที่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองกลับเพิ่มสูงขึ้นถึงประมาณ 3,000 ฉบับต่อปี ซึ่งนอกเหนือจากฎีการ้องทุกข์แล้วยังมีหนังสือแสดงความคิดเห็นที่ปรากฏมาอยู่บ้างแล้ว ในปลายระบอบเก่าแต่เพิ่มจำนวนอย่างชัดเจนในตอนหลังนี้ โดยเฉพาะการแสดงความเห็นเรื่องการจัดการด้านเศรษฐกิจและสังคมการเมืองของราษฎร แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมอย่างมากของราษฎรในช่องทางแบบเก่าที่คุ้นเคยที่นำมาปรับใช้กับการเมืองในระบอบใหม่¹

ในบทความนี้จะวิเคราะห์สภาพความเป็นอยู่ สภาพปัญหาที่เผชิญและความรู้สึกนึกคิดของชาวนา โดยเฉพาะที่เชื่อมโยงกับสภาพอากาศที่มีผลต่อการทำงาน และปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในเอกสารหลักฐานประเภทฎีการ้องทุกข์ที่ปรากฏจำนวนมากในช่วงเวลานั้น จนถือเป็นหลักฐานขั้นต้นทางประวัติศาสตร์ที่จะสามารถสะท้อนภาพของยุคนั้นได้อย่างแจ่มชัด

1) ฎีกาความเดือดร้อนเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของชาวนา จากน้ำท่วมผ่นแล้งโดยตรง

กรณีฎีกานายเปลื้อง มีเมฆ² เป็นหนี้รัฐบาลขอผ่อนผันหนี้นี้มีความเกี่ยวพันกันกับฎีการ้องทุกข์ของนายอยู่ เคยทำ³ เรื่องการกดขี่ของนายอำเภอลาดหลุมแก้ว กรณีของนายเปลื้องก็เป็นหนึ่งในผู้ยื่นฎีกาครั้งนี้ก็ เพราะถูกฟ้องยึดทรัพย์จากการค้างค่าพันธุ์ข้าวและค่าช่วยเหลือจากรัฐบาลเมื่อคราวทำนาไม่ได้ผล ถือเป็นฎีกาสำคัญมากที่ชี้ให้เห็นถึงการทำงานและสภาพอากาศที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานและการช่วยเหลือจากรัฐบาลที่มีต่อชาวนา จึงขอยกมาเป็นกรณี que แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตและการต่อสู้กับความยากลำบากของชาวนาในปลายทศวรรษ 2460 ต่อต้นทศวรรษ 2470 ได้เป็นอย่างดี ดังนี้

กรณีของนายเปลื้อง มีเมฆ ราษฎรหมู่ 5 ตำบลลาดหลุมแก้ว อำเภอลาดหลุมแก้ว จังหวัดปทุมธานี ได้ทำหนังสือฎีการ้องทุกข์ ลงวันที่ 15 กรกฎาคม 2470 เรื่องขอให้ยกหนี้ของตนที่มีต่อรัฐบาล จากคราวได้รับความช่วยเหลือเมื่อครั้งเกิดอุทกภัยใหญ่เมื่อ พ.ศ. 2460 ซึ่งสร้างความเสียหายให้แก่ชาวนาคราวใหญ่ การช่วยเหลือราษฎรนี้ได้ทำเป็น 2 คราวด้วยกัน คราวแรกคือเกิดอุทกภัยใน พ.ศ. 2460 และอีกคราวคือเกิด “น้ำน้อยไม่ท่วมทุ่ง” เมื่อ พ.ศ. 2462 รัฐบาลได้จ่ายแจกข้าวเป็นทานแก่คนอนาถาบริโภคไม่เรียกคืนเป็นประเภทหนึ่ง และจ่ายเงิน

¹แหล่งเดิม, หน้า 133.

²สจข. ม-ร.7 รล 20/44 ฎีกานายเปลื้อง มีเมฆ เป็นหนี้รัฐบาล ขอพระมหากษัตริย์ผ่อนผัน (15 ก.ค. 2470-7 มี.ย. 2472).

³สจข. ม-ร.7 รล20/55 ฎีกานายอยู่ เคยทำ เรื่องได้รับความกดขี่ จากนายอำเภอลาดหลุมแก้ว (21 ก.ค. -25 พ.ย. 2470).

ข้าวและกระป๋องให้แก่ผู้ที่ไม่ถึงกับอนาถามีทางหาเลี้ยงชีพเป็นอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งนายเปลื้อง อยู่ในประเภทนี้ ส่วนการแจกข้าวนั้นก็ได้มีการกำหนดเป็น 2 ชนิด คือ ข้าวทำพันธุ์ กับข้าว บริโภค โดยรัฐบาลคิดในราคาเฉพาะเท่าที่หุงซื้อมา ส่วนค่าพาหนะในการซื้อ ขน และค่าใช้จ่าย อื่นๆ จ่ายจากเงินหลวง

โดยนายเปลื้องฎีกาว่าได้รับความช่วยเหลือพระราชทานเป็น ข้าวสารเลี้ยงชีพ และ พันธุ์ข้าวพร้อมทั้งกระป๋องสำหรับการทำกสิกรรม รวมเป็นราคาเงินค่าพันธุ์ข้าวหลวงทั้งหมด ที่จะต้องใช้คืนให้แก่รัฐบาลเป็นจำนวนเงิน 190 บาท ซึ่งนายเปลื้องอ้างว่าได้พยายามทำงาน อาบเหงื่อต่างน้ำเพื่อจะใช้นี้ให้เสร็จไปอย่างชะมักเขม้นแล้ว แต่เนื่องด้วยต้องหาเลี้ยงบิดามารดา และภรรยาบุตรรวม 9 คน อีกทั้งทุนการทำนาที่ต้องไปกู้ยืมคนอื่นมาด้วยการเสียดอกเบี้ยแพง เงินที่หามาได้ไม่เพียงพอต่อการใช้นี้คืน เพราะต้องสำรองเป็นค่าอาหาร และยังต้องไปผ่อน ดันและดอกแก่เจ้าหนี้ยีก จึงได้ค้างค่าพันธุ์ข้าวหลวง ค่ารัชชูปการ ค่าศึกษาพลี ค่าอากรสมพักสร เรื่อยมาจนลุ พ.ศ. 2467 ศาลจึงมีคำสั่งให้ยึดทรัพย์ อันได้แก่ที่นา 18 ไร่ 2 งาน 56 วา ไร่ทั้งหมด และได้ทำการขายทอดตลาดได้เงิน 190 บาท เมื่อหักเงินค่ารัชชูปการ ค่าศึกษาพลี ค่าอากรสมพักสร คงเหลือเงินที่ใช้ในก้อนนี้เงินค่าพันธุ์ข้าวหลวงเพียง 70 บาทเท่านั้น คงเหลือเงินที่จะต้องใช้เป็นค่าพันธุ์ข้าวหลวงอีก 120 บาท รวมทั้งค่าฤชาธรรมเนียมเป็น จำนวนเงิน 157 บาท ต่อมาวันที่ 20 พฤษภาคม 2470 นายอำเภอได้ประกาศยึดที่สวน ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัย พอได้เก็บผักผลไม้เลี้ยงชีวิตไปอีก จึงมีความเดือดร้อนเป็นอันมาก

หลังจากกระทรวงมหาดไทยและคลังสอบสวนแล้วพบข้อเท็จจริงว่านายเปลื้องได้ ยืมเงินค่าพันธุ์ข้าวและข้าวบริโภครวมกับค่ากระป๋องของรัฐบาลไป รวมเป็นเงิน 285.45 บาท กับ เงินค่าภาษีอากร เงินรัชชูปการ เงินอากรสวนสวน ค้างอีก 75.45 บาท เจ้าหน้าที่ได้ดักเตือน เร่งรัด แต่นายเปลื้องได้ขัดขืน ไม่นำเงินชำระ จึงได้จัดการฟ้องศาลเรียกหนี้สินที่นายเปลื้อง ค้างชำระไว้เมื่อ พ.ศ. 2466 นายเปลื้องให้การรับและยอมใช้นี้ตามที่ฟ้อง เมื่อศาลบังคับให้นาย เปลื้องใช้นี้แล้ว นายเปลื้องก็ได้รับการผ่อนผันให้ทำมาหากินเพื่อหาเงินชำระตามยอมถึง 3 ปีเศษ นายเปลื้องมีกระป๋องและที่นา 18 ไร่ กับสวนที่พอจะจัดการทำให้เกิดผลประโยชน์ใช้ หนี้รัฐบาลให้สำเร็จได้ แต่ก็หาได้ทำนาใช้นี้รัฐบาลไม่ ผู้สอบสวนรายงานว่านายเปลื้องเกียจคร้าน ไม่ใคร่จะประกอบการทำงานมาหากินชอบแต่รับจ้างเขาไปพอวันหนึ่งๆ เท่านั้น ครั้นถึง พ.ศ. 2469 เลยเวลาผ่อนผันแล้ว ศาลจึงออกหมายยึดทรัพย์ เมื่อถึงกำหนดให้ต้องชำระ นายเปลื้องหา ได้นำเงินมาชำระไม่ ศาลจึงขายที่นาและกระป๋องทอดตลาด แต่ในระหว่างที่นายเปลื้องถูกฟ้อง ได้มีเจ้าหน้าที่รายอื่นฟ้องขอเฉลี่ยทรัพย์ด้วย เจ้าหน้าที่เห็นว่าส่วนเฉลี่ยที่แบ่งจากเงินขายทรัพย์ ได้้น้อย จึงขอให้ศาลหักใช้เงินภาษีอากร เงินรัชชูปการอีกด้วย เวลานี้เงินค่าข้าวยังคงค้างอยู่ แก่นายเปลื้องตามยอมอีก 230.40 บาท นอกจากนี้ยังมีเงินค่าธรรมเนียมของศาล นายเปลื้อง

ก็ได้ทำมัดส่งต่อมาอีก จนพ้นกำหนดแล้วนายเปลื้องก็ไม่ได้ส่งชำระ ศาลจึงออกหมายยึดที่สวนของนายเปลื้องไว้ 5 ไร่ เพื่อขายทอดตลาดใช้หนี้ต่อไป เมื่อเจ้าหน้าที่ทราบชื่อนายเปลื้องได้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา จึงได้ทำคำร้องยื่นต่อศาลขอให้งดการขายไว้ก่อน และศาลได้งดการขายแล้ว แต่ถ้าไม่ทำการขายที่สวนของนายเปลื้อง เจ้าหนี้อื่นก็จะร้องขอให้ศาลขายที่รายนี้ต่อไปอีกอยู่ดี

จากนั้นจึงได้มีการคิดสรุปรฎีกา ถวายรัชกาลที่ 7 ให้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัย โดยได้มีพระราชกระแสลงลายพระหัตถ์ ลงวันที่ 22 ตุลาคม 2470 ความว่า “เรื่องแจกข้าวสารอุทกภัยนี้ได้เคยได้ยินบ่นกันว่าต้องถูกยึดทรัพย์หมดเนื้อหมดตัว จนลงท้ายก็เป็นเหตุให้สิ้นเนื้อประดาตัวยิ่งกว่าจากภัยอุทกภัย เพราะน้ำท่วมก็ยังได้ที่ดินไว้ นี่กลับต้องยึดทรัพย์ขายทอดตลาด จึงรำยกว่าน้ำท่วม สอบถามคลังว่ายังติดเงินอยู่อีกสักเท่าไร กาลล่วงมาตั้ง 10 ปีแล้วจะยกหนี้เลิกกันเสียที่ไม่ได้หรือ?” เมื่อทางกระทรวงพระคลังได้รายงานข้อเท็จจริงตามข้างต้นมาแล้ว รัชกาลที่ 7 จึงมีพระราชกระแสให้นำเข้าสู่ในการประชุมอภิรัฐมนตรีพิจารณา โดยได้ปรากฏรายละเอียดโดยสรุปของรายรายงานประชุมความว่า กรมพระยาดำรงฯ กราบบังคมทูลว่า “ยังไม่ทรงเห็นทางจะทำอย่างไร จะลบบัญชียกหนี้ให้ ก็จะเป็นช่องทางให้ผู้ที่คิดหลีกเลี่ยงฝ่าฝืนได้ใจ... ทั้งพวกที่ว่ายากจนขัดสนก็จะพากันทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา ทรงเห็นว่าถ้าทำอย่างเดี๋ยวนี้อะไรก็จะค่อยเจียบๆ เรียบไปเอง” สุดท้ายรัชกาลที่ 7 จึงมีพระราชหัตถเลขาสั่งโดยทั่วกันถึงผู้ที่เกี่ยวข้องในเรื่องนี้ ลงวันที่ 14 มิถุนายน 2472 โปรดเกล้าฯ ให้ยกฎีกา เนื่องจากเมื่อได้สอบสวนแล้ว “เห็นว่าผู้ฎีกาไม่มีเหตุที่ควรได้รับการผ่อนผันอีก ฉะนั้นให้ยกฎีกานี้เสีย”¹

ในขณะที่ฎีกาของนายอยู่ เคยทำ มีชาวบ้านในหมู่บ้านเดียวกันลงชื่อยื่นฎีการ่วมครั้งนี้ด้วยคือ นางริ้ว กล่าเสื่อ รวมทั้งนายเปลื้อง กล่าเสื่อที่เป็นคนเดียวกับนายเปลื้อง มีเมฆข้างต้น ซึ่งเน้นไปกล่าวโทษถึงการกระทำของนายอำเภอลาดหลุมแก้วที่จัดการยึดทรัพย์ขายทอดตลาดและดำเนินการเรียกร้องชำระหนี้อย่างไม่เป็นธรรม ทำให้ชาวบ้าน “ได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำของเจ้าพนักงาน ไม่สมพระราชประสงค์ ที่ทรงพระกรุณาแต่งตั้งให้มาจัดทุกข์บำรุงสุขให้ราษฎรเลย” เมื่อสอบสวนแล้วปรากฏว่านายอยู่ได้ยืมเงินและข้าวของรัฐบาลที่จ่ายเจือจานให้ราษฎรยืมในคราวอุทกภัยการทำนาเสียหาย เมื่อ พ.ศ. 2460 และนำแล้งเมื่อ พ.ศ. 2462 รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน 210.20 บาทไปจริง และไม่ได้ผ่อนชำระให้หมดแม้เมื่อทำนา

¹สจช. ม-ร.7 รล 20/44 ฎีกานายเปลื้อง มีเมฆ เป็นหนี้รัฐบาล ขอพระมหากฎณาผ่อนผัน (15 ก.ค. 2470-7 มิ.ย. 2472).

ได้แล้วและทางราชการก็ได้ผ่อนผันให้แล้ว เพื่อให้ราชการเสียหายจึงต้องฟ้องศาลและดำเนินการยึดทรัพย์ตามอำนาจกฎหมายซึ่งรัชกาลที่ 7 ได้ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยให้ยกฎีกา เนื่องจากเมื่อได้สอบสวนพบตามนั้นแล้วว่า “ผู้ฎีกา เป็นหนี้หลวงอยู่มากกว่าที่ผู้ฎีกากล่าวในฎีกา และจำนวนหนี้นี้เป็นเรื่องที่ศาลได้ตัดสินเด็ดขาดไปแล้ว ถ้าผู้ฎีกาเห็นว่าไม่ถูกต้องควรจะต้องคัดค้านเสียแต่เวลานั้น และที่เจ้าหน้าที่ได้จัดการไปนั้นก็ถูกต้องตามระเบียบหน้าที่ราชการแล้ว หาเป็นการกดขี่ไม่ ให้ยกฎีกานี้เสีย”¹

2) การขอลดภาษีอากรค่านาจากเหตุผลความผันผวนของภูมิอากาศ

ในกรณีแรกมีฎีกาจากชาวนาจังหวัดตราดจำนวน 4 เรื่องขอลดอากรค่านาได้อ้างถึงเรื่องสภาพอากาศที่ส่งผลต่อการทำนาได้ผลและไม่ได้ผลในยุคนั้น ให้ความเชื่อมโยงในความคิดชาวบ้านในเรื่องนี้เอาไว้ด้วยอย่างน่าสนใจ ได้แก่กรณี นายเถียร สมบัติบุล ตำบลหนองเสม็ด หนองโสน และหนองกันเกรา จังหวัดตราด นายพร้อมกับพวก 76 รายชื่อ ที่ดินในตำบลหนองเสม็ด ตำบลบางพระ และตำบลหนองคันทร่ง นายเล็ก เกิดมณี กับพวกรวม 52 ราย อยู่ตำบลท่ากุ่ม และนายจี้ บุญล้อม กับพวกรวม 103 รายชื่อทำนาอยู่ตำบลตะกวาง อำเภอบางพระ ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาต้นปีพ.ศ. 2470 หลังจากได้ให้สมุหเทศาภิบาลมณฑลจันทบุรี ในสังกัดมณฑลไทย กระทรวงเกษตรและกระทรวงพระคลังมหาสมบัติไปสอบสวนสรุปว่าเป็นการขอลดค่านาจากชั้นจัตวาที่เสีย 60 สตางค์ เป็นชั้นเบญจจะเสียค่านา 40 สตางค์ โดยได้อ้างเหตุผลเรื่องสภาพดินฟ้าอากาศเป็นเหตุผลสำคัญว่า “ปีใดฟ้าฝนอุดมดีก็ได้รับผลปานกลาง ปีใดฟ้าฝนไม่บริบูรณ์ก็มีผลเลวทราม” หลังจากสอบสวนวิเคราะห์แล้วรัฐบาลให้เอาตามความเห็นของ กระทรวงเกษตรราชการรายงานมาประกอบด้วยเหตุผลพอฟังได้ โดยให้ลดอากรค่านาตำบลตะกวาง หนองเสม็ด หนองโสน รวม 3 ตำบลลงเป็นอัตราชั้นเบญจจะ แต่หน้าตำบลท่ากุ่มปรากฏว่าทำได้ผลเท่าเทียมนาใกล้เคียงที่เสียค่านาอยู่เป็นอัตราชั้นจัตวาด้วยกัน ไม่สมควรจะลดให้ยกฎีกา²

กรณีที่ 2 ฎีการ่วมกันลงชื่อเพื่อขอลดค่านาจากสภาพอากาศที่ไม่เป็นใจยังมีฎีกาของราษฎรจังหวัดลำพูนรวม 1170 รายชื่อ ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาลงวันที่ 15 พ.ย. 2470 มาทางไปรษณีย์³ ใจความโดยสรุปว่า ที่นาของผู้ฎีกาในตำบลห้วยยาบ ตำบลลิ ตำบลมะเขือแจ้

¹สจข. ม-ร.7 รล20/55 ฎีกานายอยู่ เคยทำ เรื่องได้รับความกดขี่ จากนายอำเภอลาดหลุมแก้ว (21 ก.ค.-25 พ.ย. 2470).

²สจข. ม-ร.7 /37/20.5/6 ฎีการาชฎูร จ.ตราด ขอพระมหากรุณาลดเงิน (29 เม.ย. 2470-23 เม.ย. 2471).

³สจข. ม-ร.7 รล 20.5/7 ฎีการาชฎูร จ.ลำพูน ขอพระมหากรุณาลดค่านา (23 พ.ย. 2470-19 ต.ค. 2471).

จังหวัดลำพูน เป็นที่นาชนิดดินทรายขาว อยู่ใกล้ตีนเขา ทำนาไม่ได้ผลเหมือนตำบลอื่นๆ โดยอาศัยแต่น้ำฝนเท่านั้น เพราะไม่มีแม่น้ำลำคลองใดๆ ที่พอจะทำฝายทดน้ำเข้ามาได้ และที่ตำบลนี้เจ้าพระยาสุรสีห์วิสิษฐ์ศักดิ์ ครั้งเป็นอุปราชมณฑลพายัพได้เคยไปตรวจมาแล้วเห็นว่า เป็นที่กันดารแต่ยังไม่ได้ผ่อนผันอะไรให้ ก็ต้องย้ายมารับราชการกรุงเทพฯ เสียก่อน ต่อมาหม่อมเจ้าบวรเดชเป็นอุปราช ได้ดำริจัดการขุดเหมืองรับน้ำจากแม่ลายมาเพื่อใช้ทำนาในที่เหล่านี้ แต่ก็ไม่ได้ผลสำเร็จ จนบัดนี้ผู้ฎีกากับพวกยังต้องอาศัยน้ำฝนทำนาอย่างเคย ทั้งที่นาในตำบลนี้มีราคาตกต่ำเพียงไร่ละ 10 บาท ทำนาได้ผลอย่างดีไร่ละ 5 สัดเท่านั้น แต่ต้องเสียค่านาไร่ละ 60 สตางค์ ส่วนนาตำบลอื่นๆ ที่อุดมสมบูรณ์กว่ามาก ทั้งได้อาศัยแม่น้ำลำคลองมีราคาตั้งไร่ละ 100-200 บาท ยังเสียค่านาไร่ละ 40 สตางค์เท่านั้น ผู้ฎีกาจึงขอลดค่านาหลงเหลือไร่ละ 30 สตางค์ต่อไป

เมื่อทางราชเลขาธิการได้รับเรื่องมาก็ได้ส่งเรื่องต่อให้กระทรวงมหาดไทย กระทรวงพระคลังฯ และกระทรวงเกษตรฯ ได้ทำหนังสือชี้แจงกลับมาเพื่อทูลเกล้าฯ ถวายต่อไป ทั้งสามกระทรวงได้ทำหนังสือชี้แจงกลับมาในลักษณะที่มีความเห็นไปในทิศทางเดียวกัน มีใจความโดยสรุปพร้อมกันว่า ที่นาตำบลดังกล่าวเป็นที่นากันดารไม่มีแม่น้ำลำคลองพออาศัยทำนาได้ ถ้าปีใดฝนแล้งก็ไม่ได้ ถ้าจะโปรดเกล้าให้ลดเงินค่านา จากชั้นจัตวาหลงเป็นชั้นเบ็ญจะไร่ละ 40 สตางค์ ก็เป็นพระมหากรุณาธิคุณ และกระทรวงพระคลังฯ ยังได้ชี้แจงเพิ่มเติมอีกว่า อัตราค่านาในตำบลเหล่านี้ เป็นการกำหนดให้เป็นนาฟางลอยชั้นจัตวามานานแล้ว และในชั้นเดิมก็มิได้รับคำชี้แจงจากมณฑลถึงการที่ควรลดค่านาลงมาก่อนแต่อย่างใด ในเรื่องอัตราค่านาไม่เหมาะสมกับผลที่ได้นั้น กระทรวงพระคลังฯ เห็นว่ามีอยู่หลายที่ควรสอบสวนใหม่เพื่อเปลี่ยนแปลงเพิ่มและลดให้สอดคล้องกับสภาพที่เป็นจริง ซึ่งต่อมาได้มีพระราชกระแสลายพระหัตถ์ลงวันที่ 19 กันยายน 2471 ว่า เรื่องนี้ปรากฏว่าคลังกำลังพิจารณาจะลดอัตราอยู่แล้ว และเมื่อเจ้าหน้าที่อื่นๆ ก็เห็นควรลดเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้นให้คลังกำหนดค่านาเสียใหม่ให้เป็นการสมควร¹

ส่วนกรณีที่ 3 เป็นฎีกาเรื่องขอลดค่านาจากอยุธยาเป็นการรวมฎีกา 2 เรื่องเข้าไว้ด้วยกัน โดยทั้งสองรายอาศัยอยู่ตำบลใกล้เคียงกันของอำเภอเดียวกันและน่าจะจัดทำขึ้นพร้อมกัน เนื่องจากมีสำนวนในฎีกาเป็นแบบเดียวกัน ผู้พิมพ์คนเดียวกัน และลงวันที่ 4 พฤษภาคม 2471 วันเดียวกัน² โดยเรื่องที่ 1 นายผาด กับพวกราษฎร รวม 18 คน จากตำบลช้างน้อย อำเภอราชคราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในขณะที่เรื่องที่ 2 นายไลพร้อมพวก 37 คน จากตำบล

¹สจช. ม-ร.7 รล 20.5/7 ฎีการาชฎร จ.ลำพูน ขอพระมหากรุณาลดค่านา (23 พ.ย. 2470-19 ต.ค. 2471).

²สจช. ม-ร.7รล/20.5/11 นายผาด นายไล และราษฎร ต.ช้างน้อย และ ต.บ้านกระแซง อ.ราชคราม จ.พระนครศรีอยุธยา ขอพระมหากรุณาธิคุณลดหย่อนเงินอากรค่านา (7 พ.ค. 6 ก.พ. 2471).

บ้านกระแซง ได้ถวายฎีกาความคล้ายกันว่า เมื่อ พ.ศ. 2469 เกิดฝนแล้ง การทำนาของผู้ฎีกาเสียหายมาก ซึ่งในฎีการายที่ 2 เพิ่มเติมว่าได้รับความเสียหายเพราะฝนแล้งน้ำไม่พอเลี้ยงต้นข้าว และเกิดต้นหญ้าแดงแทรกแซงทำให้ข้าวเสียหายมาก ได้ข้าวน้อย ไม่พอรับประทาน ต้องกู้ยืมเงินผู้อื่นมาซื้อข้าวรับประทานเลี้ยงครอบครัว จึงได้ร้องขอลดเงินค่านาต่อเจ้าหน้าที่ตามลำดับ มาจนถึงมหาดไทย ก็ไม่ได้รับการลด ซ้ำยังถูกยึดทรัพย์ มีที่นาและโคกระบือ เป็นต้น ซึ่งผู้ฎีกาก็ได้อ้างตามพระราชบัญญัติว่า นาของตนเป็นนาขั้นโท ต่อให้ข้าวเสียหายเพียงไรเดียวหรือ 2 ไร่ ก็จะลดหย่อนให้ แต่ผู้ว่าฯ อุตุนยาฯ ยังนิ่งเฉย และการทำนาใน พ.ศ. 2470 ก็เสียหายอีกมากเช่นกัน ทำให้ผู้ฎีกาได้รับความเดือดร้อน จึงขอพระมหากษัตริย์ลดหย่อนเงินอากรค่านาตามดังนี้

การสอบสวนของกระทรวงมหาดไทยได้ความโดยสรุปดังนี้ สำหรับเรื่องค่านา พ.ศ. 2469 ที่นาตำบลของผู้ฎีกา น้ำไม่พอแก่การทำนา ต้นข้าวเสียหายเพราะต้นหญ้าขึ้นแทรกแซงกับต้นข้าว แต่ความเสียหายนี้ก็ได้พันวิสัยจะป้องกัน เพราะไม่ค่อยถอนต้นหญ้ากันเหมือนเจ้าของนารายอื่นๆ และจำนวนข้าวที่เสียก็ไม่เกิน 1 ใน 3 ส่วน แต่เสียอยู่กันที่ราว 1 ใน 4 ไม่เข้าเกณฑ์ลดหย่อนเงินอากรค่านา มากไปกว่านั้น กระทรวงเกษตรฯ ยังย้ำเพิ่มเติมว่า นาในตำบลนี้ในปีนั้นได้ผลคิดเฉลี่ย 2 ไร่ต่อเกวียน ผู้ฎีกาบางคนได้ข้าวหลายสิบเกวียน ที่ผู้ฎีกาถวายฎีกามาก็คงเป็นเพราะเมื่อ พ.ศ. 2468 ได้ลดค่านา มาพ.ศ. 2469 จึงลองขอดูอีก

ส่วนการทำนาของผู้ฎีกาใน พ.ศ. 2470 นั้น ทั้งกระทรวงพระคลังฯ และเกษตรฯ ชี้แจงว่า น้ำเหนือหลากเข้ามาเร็วผิดปกติได้ท่วมต้นข้าวเสียหาย และในที่ซึ่งน้ำไม่ท่วมก็มีหญ้าแดงขึ้นแทรกแซงต้นข้าวที่เพาะปลูกเสียไปเกินกว่า 1 ใน 3 ส่วนของการเพาะปลูกสมควรจะได้รับการลดหย่อนอากรค่านา แต่โดยเหตุที่ผู้ฎีกาและพวกไม่ได้ชำระอากรค่านาที่ค้างในปี พ.ศ. 2469 เจ้าพนักงานจึงยังไม่ลดค่านา พ.ศ. 2470 ให้ตามพระราชบัญญัติ และที่ผู้ฎีกากล่าวว่า เจ้าพนักงานได้ยึดทรัพย์ มีที่นาและกระบือ เพื่อขายทอดตลาดเป็นการเดือดร้อนนั้น คลังชี้แจงว่า เจ้าพนักงานได้ยึดไว้ก็เพื่อขายทอดตลาดชดใช้เงินค่านาที่ค้างเฉพาะแค่สำหรับ พ.ศ. 2469 เท่านั้น ซึ่งพวกผู้ฎีกาได้ทราบแล้วว่าไม่ได้รับการลดหย่อน และให้กระทำไปโดยผ่อนผัน เพียงแต่ออกประกาศยึดไว้เจ้าของยังคงปกครองใช้สอยตามปกติ เพื่อให้โอกาสหาเงินมา จนบัดนี้ก็ยังหาได้ขายทอดตลาดไม่ ต่อมากรมพระนครสวรรค์ฯ ผู้สำเร็จราชการฯ ได้วินิจฉัยสั่งให้ “ยกฎีกาทั้ง 2 รายตามเหตุผลที่ให้กระทรวงทั้ง 3 ชี้แจงมา” แล้วจึงได้มีการบันทึกลงพระวินิจฉัยฎีกาเรื่องนี้ลงวันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2471 เพื่อให้นำไปแจ้งให้ทราบโดยทั่วกันต่อไป

อย่างไรก็ดี ในตอนท้ายของเอกสารชุดนี้ยังได้แนบข่าวสืบเนื่องของชาวบ้านเหล่านี้ที่ถูกนำไปตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ ศรีกรุง ฉบับวันศุกร์ที่ 2 สิงหาคม 2472 ไว้ว่า “ชาวบ้านตำบลช้างน้อยและบ้านกระแซง อำเภอราชคราม จังหวัดอยุธยาร้องทุกข์ไปยังเราว่า พวกเขาเคยทำฎีกาพิเศษขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายขอลดหย่อนค่านาปี พ.ศ. 2469 แต่ไม่เป็นผลสำเร็จต้องเสียค่านาเต็ม และในวันที่อำเภออ่านลายพระราชหัตถ์ให้ฟังนั่นเอง ได้มีราษฎรหลายคนนำเงินค่านาไปเสียให้เต็ม แต่ทางกรมการอำเภอได้เรียกค่าอาัยติแก่พวกเขาฎีกาเป็นพิเศษอีกแปลงละ 3 บาท ส่วนพวกที่นำเงินไปเสียค่านาในวันหลังไม่ต้องเสียค่าอาัยติ กระทำให้ชาวนาสงสัยกินใจ จึงร้องมายังเราขอช่วยเป็นปากเป็นเสียงนำความเสนอผู้ใหญ่เพื่อได้ส่วนดู เราฟังดูแล้วชอบกลและถ้าเป็นจริงตามนี้ก็ น่าจะลองให้ความยุติธรรมได้แก่ชาวนาเหล่านั้น”¹ ซึ่งน่าสังเกตว่าชาวนา ก็อาศัยการร้องทุกข์ของตนทั้งกับทางการและกับสื่อสารมวลชนอย่างหนังสือพิมพ์ซึ่งคงจะเป็นสถาบันทางการเมืองใหม่ที่ชาวนาหวังพึ่งในช่วงเวลานี้ขึ้นแล้วด้วย

นอกจากนี้ยังมีกรณีที่ 4 เป็นฎีกาการขอลดค่านาเพราะฝนตกผิดปกติแล้วข้าวเสียหายหนัก ในรายที่ทำนาจำนวนมากด้วยเครื่องจักรแบบใหม่ทางรัฐบาลพิจารณาลดค่านาให้โดยอาศัยหลักฐานปริมาณน้ำฝนช่วยในการตัดสินใจมีความน่าสนใจอย่างมาก โดยชาวนารายนี้คือ นายล้น สุวรรณมุสิก² ได้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกามาลงวันที่ 11 มีนาคม 2470 มีใจความโดยสรุปว่า เมื่อ พ.ศ. 2469 ผู้ฎีกาได้ทำนาในตำบลระโนด จังหวัดสงขลา มณฑลนครศรีธรรมราช เนื้อที่ 990 ไร่ (แต่ตัวเลขจากการสอบสวนของทางการ 949 ไร่เศษ) โดยใช้เครื่องจักร ซึ่งหากเก็บเกี่ยวทั้งหมดจะได้ 400 เกวียน ครั้นถึงเวลาเก็บเกี่ยวข้าวในเดือนเมษายนและพฤษภาคม 2470 ซึ่งปกติในตำบลนี้ไม่เคยมีฝนตกเลย แต่ในปีนั้นฝนกลับตกมากผิดปกติ น้ำท่วมทุ่งนาไปหมด ผู้ฎีกาจึงรีบเก็บเกี่ยวข้าวได้ประมาณ 90 เกวียน และเปียกฝนเกี่ยวไม่ได้ประมาณ 300 เกวียน (ประมาณ 1 ใน 4) แต่เจ้าพนักงานได้เรียกเก็บเงินค่านาเต็มจำนวน 800 บาทเศษ โดยไม่ลดหย่อนให้

ผู้ฎีกาได้ร้องขอลดหย่อนเงินค่านาต่อเจ้าหน้าที่ตามลำดับ จนเทศาณครศรีธรรมราช มีใบบอกเสนอความเห็นเข้ามายังกระทรวงพระคลังฯ ว่าควรกรุณาลดหย่อนเงินค่านาให้แก่ผู้ฎีกาเป็นพิเศษ เพื่อเป็นการบำรุงการทำงานด้วยเครื่องจักร เพราะการเสียหายเกิดจากเหตุสุดวิสัยที่ผู้ฎีกาได้พยายามป้องกันแล้ว จากฝนตกน้ำท่วมที่ควรนับเป็นอุบัติเหตุ ซึ่งในรายงานนี้ได้แนบรายงานน้ำฝนในเดือนเมษายนของจังหวัดสงขลาตามราชกิจจานุเบกษา ประกอบด้วย

¹สจข. ม-ร.7รล/20.5/11 นายผาด นายไล และราษฎร ต.ช้างน้อย และ ต.บ้านกระแซง อ.ราชคราม จ.พระนครศรีอยุธยา ขอพระมหากษัตริย์คุณลดหย่อนเงินอากรค่านา (7 พ.ค.-6 ก.พ. 2471).

²สจข. ม-ร.7รล/37/ 20.5/8 ฎีกานายล้น สุวรรณมุสิก ขอพระมหากษัตริย์คุณลดค่านา (10 มี.ค. 2470-2 ต.ค. 2471).

ปรากฏว่าน้ำฝนตกผิดปกติจริงจากปี 2469 มีปริมาณ 78.4 มิลลิเมตร แต่ในปี 2470 กลับตกมากถึง 249.4 มิลลิเมตร เทียบศกก่อนเดือนเดียวกันมากกว่าถึง 171.0 มิลลิเมตร จึงนับได้ว่าการนำรายงานทางอุตุนิยมวิทยาามาพิสูจน์ข้อเท็จจริงตามข้อกำหนดและใช้ข้อมูลประกอบการตัดสินใจของรัฐบาลอยู่ด้วยแล้ว ซึ่งปรากฏว่าความเสียหายแม้จะไม่เข้าหลักเกณฑ์คือ 1 ใน 3 แต่ก็ได้มีการรับรองปรากฏชัดเจนแล้วว่าข้าวในนาของผู้ริกาเสียหายจริง

โดยได้ทรงมีพระราชกระแสลายพระหัตถ์ลงวันที่ 19 กันยายน 2471 ว่า “เรื่องนี้เห็นว่าที่คลังวินิจฉัยว่า ผู้ริกาไม่อยู่ในเกณฑ์ที่จะได้รับความลดหย่อน การเก็บเงินค่านาตามพระราชบัญญัตินั้น เป็นการถูกต้องตามหลักการแล้ว แต่เราเห็นว่าผู้ริกาควรจะได้รับกรุณาพิเศษอยู่บ้าง โดยที่ฟังแรกจะทดลองทำนาด้วยเครื่องจักร ตามวิสัยธรรมดา ผู้ที่เริ่มเปลี่ยนแปลงวิธีการเพาะปลูกอย่างใหม่ ในขั้นต้นมักจะทำกรพลาดพลั้งได้ เพราะต้องทำการทดลองหาความรู้ความชำนาญก่อน เมื่อได้ความรู้และความชำนาญแล้วจึงจะได้ผลดี การทำนาด้วยเครื่องจักรนั้น เราเห็นว่าเป็วิธีทำนาที่ควรจะอุดหนุนให้มีผู้ทดลองมากกราย เพราะอาจให้ผลดีมาก เมื่อได้มีความชำนาญรอบรู้ทางกรดีแล้ว เพราะฉะนั้นเราเห็นว่าผู้ริกาควรได้รับความกรุณาเป็นพิเศษได้ ให้คลังลดหย่อนค่านาเป็นพิเศษเฉพาะรายนี้ เพราะนอกจากที่เป็นผู้ทดลองทำนาด้วยเครื่องจักรแล้ว เห็นว่ากรที่เกิดเสียหายขึ้นนั้นก็พอจะเชื่อได้ว่าเป็นเพราะฝนตกมากจริง ไม่ใช่เพราะทำการบกพร่องเท่านั้น”¹

หลักฐานสำคัญในต้นทศวรรษ 2470 ที่ยืนยันถึงฝนแล้งขาดแคลนน้ำในการทำนาในภาคกลางที่เป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ได้ปรากฏในหน้าฝนปี 2471 ในหนังสือจากกระทรวงเกษตรธิการถึงกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 21 สิงหาคม 2471 ความว่า “...เนื่องด้วยลักษณะความเป็นไปของดินฟ้าอากาศในปีนี้แสดงว่า ฝนจะขาดแคลนตั้งแต่บัดนี้ไปจนถึงสิ้นเดือนกันยายน เมื่อการเป็นดังนี้แล้ว น้ำที่เคยไหลหลากลงมาตามลำแม่น้ำต่างๆ ก็จะไม่มากเต็มตามจำนวนปกติ แลน้ำในแม่น้ำป่าสักก็จะขาดแคลนเช่นเดียวกัน” ด้วยเหตุนี้กระทรวงเกษตรได้สั่งเจ้าพนักงานรักษาน้ำตาบลดต่างๆ ให้ส่งน้ำขึ้นหล่อเลี้ยงต้นข้าวในนาซึ่งอยู่ในเขตการชลประทาน โดยวิธีหมุนเวียนเปลี่ยนกันไป (Rotation) คือ ส่งให้ที่นาตาบลดนี้แล้ว ก็ส่งให้ที่นาตาบลดอื่น ๆ จนทั่วถึงแล้ว จึงกลับมาส่งให้ที่นาตาบลดเดิมเริ่มต้นไปใหม่ ซึ่งอาจทำให้ราษฎรไม่พอใจจนเกิดการแย่งน้ำกันได้ หลักฐานชี้ว่าแม้ในเขตชลประทานก็ขาดแคลนน้ำจากฝนแล้งต้องประหยัดและแบ่งน้ำกันใช้อย่าง “เขม็ดเขม้ อย่าให้หมดเปลืองสูญสลายแล้ว จะเป็นประโยชน์ต่อรัฐบาลตลอดจนการ

¹สจข. ม-ร.7รล/37/ 20.5/8 ฎีกานายล้น สุวรรณมุสิกข์ ขอพระมหากรุณาลดค่านา (10 มี.ค. 2470-2 ต.ค. 2471).

ทำนาของราษฎรเป็นจำนวนมาก” จึงได้ขอให้ทางพนักงานปกครองของมณฑลไทยช่วยเหลือเจ้าพนักงานของกรมชลประทานป้องกันอย่าให้ราษฎรเข้ามาเกี่ยวข้องการควบคุมดูแลแบ่งเฉลี่ยส่งน้ำขึ้นหล่อเลี้ยงต้นข้าว หรือลักตัดคันถนนของกรมชลประทาน¹

3) ความเดือดร้อนจากอาชีพทำนาที่รัฐบาลไม่เหลียวแล

จากสภาพของความเดือดร้อนในการทำนาที่ฝนตกไม่ถูกต้องฤดูกาลและขาดน้ำในการทำนาจนไม่ได้ผลเป็นความเดือดร้อน ก็มีราษฎรได้เสนอความเห็นในแนวทางแก้ไขให้กับรัฐบาลที่น่าสนใจหลายแนวทางด้วยกัน โดยเฉพาะการชลประทานหาน้ำที่แน่นอนสำหรับทำนาไม่ต้องหวังพึ่งน้ำฝนอย่างเดียว ดังกรณีของขุนมงคผลประศาสน์² อยู่จังหวัดระยอง ได้ทำหนังสือฎีกากลางวันที่ 4 ตุลาคม 2472 ทูลเกล้าฯ ถวายว่าเคยเป็นนายอำเภอ ได้ตรวจหาเลี้ยงชีพของราษฎรเป็นลำดับมาเห็นว่าฐานะของพลเมืองยังตกต่ำอยู่มาก การทำนาค้นเป็นอาชีพสำคัญของประเทศเวลานี้ก็ “แล้วแต่ดินฟ้าอากาศบันดาลให้เป็นไป” และมีแต่เสื่อมทรามลงทุกที ชาวนาถึงกับต้องกู้ยืมเงินมาเป็นทุนทำนามักขาดทุนได้พอเลี้ยงชีพและต้องเป็นหนี้สินล้นพ้นตัว ผู้ฎีกาซึ่งเคยเป็นเจ้าหน้าที่ปกครองก็ได้พยายามที่จะช่วยเหลือชาวนา ด้วยการเรียบเรียงตำราการทำนาขึ้นมา และเสนอวิธีการแก้ไขให้มีน้ำพอหล่อเลี้ยงต้นข้าวจากการลงทุนขุดคูกักระบายสูบน้ำ ด้วยทุนจากชาวนาต้องร่วมกันให้ได้ 20 คน ตั้งบริษัททำนาขนาดใหญ่จำนวน 10,000 ไร่ รัฐบาลให้ทุนจัดตั้งเบื้องต้น 100,000 บาท กับให้มีอำนาจเก็บเงินจากนาไร่ละ 1-10 บาท หรือร้อยละ 10 ของรายได้บำรุงภายในเขตบริษัท ทั้งให้บริษัททำการค้าขายแก่ชาวนาเสียเอง เพื่อผลกำไรจะได้ไม่รั่วไหลไปที่อื่น เมื่อเจริญแล้วก็เพิ่มจำนวนบริษัทขึ้น ถ้ารัฐบาลเห็นชอบแล้วก็เพียงแต่สั่งผู้ว่าราชการจังหวัดให้รวบรวมสมาชิกจัดตั้งขึ้นเป็นบริษัทดังกล่าว การทำนาก็จะเจริญรุ่งเรืองไปทั่วทั้งประเทศใน 1-5 ปี

ที่สุดแล้วในใบสรุปคดีฎีกากลางวันที่ 6 สิงหาคม 2473 รัชกาลที่ 7 ได้มีพระราชกระแสต่อฎีกานี้ว่า “ฎีกานี้ออกจะชอบกล มีความคิดที่แปลกไปจากที่เขียนลงหนังสือพิมพ์กันตามธรรมดา ส่งไปถวายเสนาบดีพาณิชย์ และให้เสนาบดีเกษตรออกความเห็น” และในท้ายของ

¹สจข. กส.12/1116 เล่ม 28 เอกสารกระทรวงเกษตรราธิการ เรื่อง กรมชลประทานรายงาน ว่าอากาศในปี พ.ศ. 2471 แสดงว่า ฝนจะขาดแคลนไปจนถึงเดือนกันยายน จะได้ส่งให้เจ้าพนักงานรักษาน้ำส่งน้ำเข้าช่วยการทำนา ขอให้สั่งฝ่ายบ้านเมือง ช่วยเหลืออย่าให้ราษฎรเกี่ยวข้องกับการส่งน้ำ หรือลักตัดคันถนนของกรมชลประทาน แลให้ใช้น้ำโดยเขมิดเขม้ กระทรวงได้ขอความช่วยเหลือไปยังกระทรวงมหาดไทยแล้ว (2471).

²สจข. ม-ร.7รล20/128 ขุนมงคผลประศาสน์ ถวายความเห็นเรื่องการค้าขาย และการทำนา (6-22 ส.ค. 2473).

พระราชกระแส ก็ได้มีลายมือของเจ้าพระยามหิธรได้เขียนไว้ว่า โปรตเกล้าฯ ให้ตอบขอบใจแก่ขุนนางคลประศาสน์ผู้ฎีกา

เนื้อหาจากเอกสารฎีกาที่ยกมาโดยสังเขปนี้ ได้แสดงให้เห็นว่าราษฎรมีความคิดความเห็นก้าวหน้ากว่ารัฐบาลในการแก้ไขปัญหาการทำมาหากินของราษฎรให้ดีขึ้น เพียงแต่รัฐบาลของชนชั้นสูงคิดแต่เรื่องของการเมืองและความมั่นคงและความเหมาะสมตามฐานันดรศักดิ์แห่งชนชั้นมากกว่าจะคิดเรื่องวางนโยบายและวางแผนให้ราษฎรมีทางทำมาหากินให้ดีขึ้น แม้ในสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงมีพระดำริให้จัดตั้งสหกรณ์ตั้งแต่ปี 2459 มาแก้ไขปัญหาของชาวนาแทนธนาคารของชาวนาที่มีผู้เสนอเพื่อแก้ปัญหาหนี้สินและความยากจนขัดสนในการหาเงินทุนทำนาของชาวนาแต่สุดท้ายไม่ได้ตั้งขึ้น และข้อมูลการขยายตัวของสหกรณ์จนกระทั่งถึงปี 2463 ก็มีเพียงแค่ 60 แห่ง¹ แต่จากหลักฐานนี้แสดงให้เห็นถึงความล่าช้าไม่ทั่วถึงสมควรกับความเดือดร้อนของชาวนาจากหลายจังหวัดที่ร้องมาดังกล่าว จึงทำให้ความเดือดร้อนของชาวนาไม่ได้รับการแก้ไขซึ่งสมจบเป็นปัญหาอยู่จริง ดังปรากฏในคำประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 ดังจะกล่าวถึงข้างหน้า

ขณะเดียวกันนั้นในใบสรุปคดีฎีกา 6 สิงหาคม 2473 ข้างต้น ก็ได้มีการสรุปฎีกาเรื่องที่ 2 ประกอบไว้อยู่ด้วย ซึ่งเป็นเรื่องในลักษณะเดียวกันและมาจากท้องที่ใกล้เคียงกัน แต่ไม่มีรายละเอียดของเรื่องนี้เพิ่มเติมอยู่ ใจความว่า ราษฎรรวม 24 รายชื่อ อยู่บ้านอยู่ตะเภาจังหวัดไชยนาทว่าอนาถายากจน แม้แต่เพียงจะหารับประทานก็ทั้งยาก จะกู้ยืมเขาเสียดอกเบี้ยร้อยละ 5 ยังหาที่กู้ไม่ได้ มีทองไปจำนำก็ได้ราคาน้อยและเสียดอกแพง ทำนาไม่ได้ผลมา 4 ปีแล้ว ต้องกู้ยืมเขามารับประทาน เสียดอกข้าว 1 เกวียนในต้นเงิน 100 บาทต่อปี เหตุนี้จึงต้องตกเป็นคนยากจน ขอพระราชทานกู้พระราชทรัพย์โดยจะถวายนาไว้เป็นประกัน โดยส่วนท้ายของสรุปผู้คัดย่อได้ให้ความเห็นไว้ว่า ความยากแค้นของผู้ฎีกาเหล่านี้จะตรงกับ ความประสงค์ของการตั้งสหกรณ์ขึ้นในจังหวัดนี้ ถ้าต้องด้วยพระราชดำริแล้วจะได้รับพระราชทานแจ้งให้กระทรวงพาณิชย์ มหาดไทยและคลังทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นในทางช่วยเหลือหรือจะควรสถานใดแล้วแต่จะโปรดเกล้าฯ ซึ่งรัชกาลที่ 7 ก็ได้พระราชกระแสว่า “สอบสวนไปตามกระทรวงเหล่านั้นว่าจะช่วยเหลือได้อย่างไรดีแล้ว”

จากตัวอย่างฎีกาที่ยกมาถือว่าอยู่ในช่วงปลายทศวรรษ 2460 และต้นทศวรรษ 2470 แต่ยังไม่ใช่วงหลังได้รับผลกระทบจากเศรษฐกิจตกต่ำหลัง 2472 โดยตรง อย่างไรก็ตามก็เห็นได้ว่าช่วงวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำต้นทศวรรษ 2470 นั้นก็เกิดจากฝนแล้งและทำนาไม่ได้ผลของชาวนาในหลายปีดังปรากฏในหลักฐานปี 2469-2471 ที่ต้องแบ่งการใช้น้ำและลดอาคารค่านาเป็นการบรรเทาเป็นหลักฐานยืนยันได้ดี ซึ่งข้อเสนอของสุนทรีย อาสะโวยย์ที่ได้ศึกษาฎีกา

¹ สุนทรีย อาสะโวยย์. *เล่มเดิม*. หน้า 58-59.

ช่วงนี้ตั้งข้อสังเกตว่าก่อนหน้าการปฏิวัติ 2475 สักหนึ่งถึงสองปีมีฎีกาจำนวนมากจากหลากหลายกลุ่มนอกเหนือจากชาวนา ก็มีชนชั้นกลางอีกด้วย โดยฎีกาเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความเดือดร้อนจากภาวะวิกฤตเศรษฐกิจตกต่ำอย่างชัดเจน จากฎีกาของชาวนาเองเนื้อส่วนใหญ่เสนอข้อเรียกร้อง 4 ประการคือ ขอให้ลดค่าเงินบาท ขอลดและชะลอการเก็บเงินค่านาและค่ารัชชูปการ ขอให้ยกหนี้ ปลดปล่อยหนี้หรือระงับหนี้และค่าเช่าชั่วคราว และขอทุน โดยฎีกาความเดือดร้อนเหล่านี้จะถูส่งไปพิจารณาในที่ประชุมอภิรัฐมนตรีสภา ซึ่งความเห็นจากที่ประชุมค่อนข้างไปทางลบ ด้วยเกรงว่าชาวนาออกมาเรียกร้องด้วยความยุ่งจากชนชั้นกลางและเกรงว่าหากยอมตามคำเรียกร้องจะกลายเป็นตัวอย่างให้มีการร้องเรียนมากขึ้นอีก¹

จากฎีกาบรรยายความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจที่เกิดกับชาวนาพบว่า พวกเขาต่างตระหนักรู้เป็นอย่างดีว่าสภาพอากาศล้วนเป็นสาเหตุเบื้องหลังสำคัญของความเดือดร้อนจากผลผลิตข้าวที่ตกต่ำเพราะน้ำท่วมหรือฝนแล้ง แม้ชาวนาจะพูดถึงการไม่ยอมช่วยเหลือสนับสนุนการทำนาด้วยการจัดหาน้ำจากระบบชลประทานหรือจัดหาเงินทุนและทรัพยากรที่ทันสมัยในการทำนาอยู่ด้วยเสมอก็ตามที แต่การไม่กล่าวถึงให้ความสำคัญกับตัวการที่เหมือนจะอยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์อย่างสภาพภูมิอากาศก็ใช้ว่าจะเป็นตัวกระทำการที่ลอยนวลเสียได้ในประวัติศาสตร์ เพราะสุดท้ายเราก็ต่างยอมรับกันอยู่ว่าชุดของเหตุการณ์ที่เริ่มจากความผันผวนของภูมิอากาศนำไปสู่จุดเปลี่ยนทางประวัติศาสตร์คือการปฏิวัติทางการเมือง 2475 ที่รัฐบาลระบอบใหม่ปรับเปลี่ยนให้เรื่องการจัดการภูมิอากาศมีความสำคัญมากขึ้นเพื่อพยายามช่วยเหลือราษฎรที่เป็นศูนย์กลางของการดำเนินงานของรัฐยิ่งขึ้นในด้านการเกษตรกรรม การคมนาคม พาณิชยกรรมและการป้องกันภัยจากความผันผวนทางภูมิอากาศหรืออย่างน้อยก็จับตาตัวกระทำการสภาพอากาศอย่างใกล้ชิดและพยายามทำนายล่วงหน้าเพื่อบรรเทาผลร้ายให้ควบคุมป้องกันได้ในระดับที่ไม่ได้ปล่อยไปตามยถากรรมเหมือนที่ผ่านมา

4. การปฏิวัติระบอบอารมณ์ความรู้สึกสิ้นหวังและยากลำบากทางเศรษฐกิจของผู้คนในปี 2475 ผ่านหลักฐานบันทึกร่วมสมัย

ภาพความยากลำบากและไร้ความหวังในสังคมก่อนการปฏิวัติ 2475 นอกจากจะเห็นได้จากฎีกาของราษฎรที่พยายามจะสื่อสารกับผู้ปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่มีความเป็นช่วงชั้นในการพิจารณาแก้ไขปัญหาให้ด้วยความกรุณาแก่ราษฎรมากกว่าจะคำนึงว่าสิทธิของพลเมืองในรัฐประชาชาติ ในขณะที่เดียวกันเอกสารประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1

¹สุนทรী อาสะวะไวย. (2536, กันยายน). ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่และผลกระทบที่มีต่อชาวนาสยามในทศวรรษ 2470. *วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์*. 11(3): 90.

ยังแสดงให้เห็นถึงอารมณ์ความรู้สึกถึงความสิ้นหวังของคนในยุคสมัยปฏิวัติ 2475 ได้เป็นอย่างดี ดังความที่ว่า

ราษฎรทั้งหลาย เมื่อกษัตริย์องค์นี้ได้ครองราชย์สมบัติสืบต่อจากพระเชษฐานั้น ในชั้นต้นราษฎรบางคนได้หวังกันว่ากษัตริย์องค์ใหม่นี้จะปกครองราษฎรให้ร่มเย็น แต่การณ์ก็หาได้เป็นไปตามที่คิดหวังกันไม่ กษัตริย์คงทรงอำนาจอยู่เหนือกฎหมาย เดิม...ยกพวกเจ้าขึ้นให้สิทธิพิเศษมากกว่าราษฎร กดขี่ข่มเหงราษฎร ปกครองโดย ขาดหลักวิชา ปล່อยให้บ้านเมืองเป็นไปตามยถากรรม ดังที่จะเห็นได้จากความตกต่ำ ในทางเศรษฐกิจและความผิดเคืองในการทำมาหากินซึ่งพวกราษฎรได้รู้กันอยู่โดยทั่วไปแล้ว”¹ (ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน)

จากงานการศึกษาฎีกาของชาวนาในช่วงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยตรงของ สุนทรีย์ อาสะวีย์พบว่าเนื้อหาส่วนใหญ่จะบรรยายสะท้อนถึงความเดือดร้อนและความรู้สึกสิ้นหวังในการทำนาและการที่รัฐบาลไม่ได้ให้ความช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจเท่าที่ควร ที่น่าสนใจคือมีภาษาทางการเมืองที่ปรากฏอยู่ในการตอบโต้กันระหว่างชาวนาและเจ้านายที่พิจารณาฎีกาอยู่หลายคำที่ปรากฏในประกาศคณะราษฎรด้วย เหมือนจะเป็นการตอบโต้ชนชั้นนำในเรื่องการแก้ไขปัญหาชาวนาที่กำลังประสบอยู่โดยตรงขณะนั้น ดังเช่นคำที่กรมพระยาดำรงฯ ทรงตรัสในที่ประชุมอภิรัฐมนตรีสภาวันที่ 14 เมษายน 2475 ว่า “idea ของพวกนี้อยากให้เป็นอย่างศาสนาพระศรีอาริย์” จากกรณีที่ชาวนาร้องฎีกาจะไม่เสียภาษี ซึ่งที่ประชุมเห็นว่าไม่ควรผ่อนผันจะกลายเป็นเอาอย่างกัน แต่ให้ร่างประกาศตักเตือนชาวนาขึ้นแทน โดยในร่างดังกล่าวให้ชาวนาช่วยรัฐบาลอย่างสุดกำลัง “ไม่ควรหวังอย่างศาสนาพระศรีอาริย์” ผู้ที่สามารถเสียภาษีได้นั้นจะต้องช่วยเสียโดยรัฐบาลจะให้ความยุติธรรมอย่างที่สุด แต่ท้ายที่สุดก็ไม่ได้ลดอัตราภาษีตามการเรียกร้องของชาวนา เพียงแต่ลดภาษีค่านางแคร์ร้อยละ 20 ใน พ.ศ. 2474 ปีเดียวเท่านั้น²

ตรงกันกับข้อสังเกตของทูตญี่ปุ่น ยาสุกิชิ ยาตาเบที่เป็นประจักษ์พยานและได้รับทราบการปฏิวัติในฐานะทูตที่ต้องตามเหตุการณ์ที่ยืนยันว่าตอนต้นรัชกาลที่ 7 “ประชาชนทั้งระดับล่างและระดับบนก็เริ่มมีความคาดหวัง” ต่อการเปลี่ยนแปลงของรัชกาลใหม่ที่มีความคิดก้าวหน้าและเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองและการคลัง โดยเฉพาะความกล้าหาญในการลดงบประมาณรายจ่ายของสำนักพระราชวังลงมาก³

¹ประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 วันที่ 24 มิถุนายน 2475. *สถาบันปรีดี พนมยงค์*. (ออนไลน์)

²สจข. ร.7 รล.20/194 เล่ม 11 ฎีกาทูลเกล้าฯ ถวายความเห็นรวม 4 เรื่อง. อ้างถึงใน สุนทรีย์ อาสะวีย์. (2536, กันยายน). *ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่และผลกระทบต่อชาวนาสยามในทศวรรษ 2470*. หน้า 89-97.

³ยาสุกิชิ ยาตาเบ. (2550). *บันทึกของทูตญี่ปุ่นผู้เห็นเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475: การปฏิวัติและการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทย*. แปลโดย เออิจิ มูราชิม่า และนครินทร์ เมฆไตรรัตน์. หน้า 9-10.

บรรยากาศและอารมณ์ความรู้สึกของราษฎรจากคำให้การของหนึ่งในผู้ริเริ่มเปลี่ยนแปลงการปกครองอย่างประยูร ภมรมนตรีได้บันทึกย้อนหลังขึ้นในราว 4 ทศวรรษให้หลังนั้นได้บรรยายความรู้สึกของวิกฤตเศรษฐกิจที่ทำให้ต้องคลุ้มคลั่งในหลายคราวว่า “ประชาชนรู้สึกปริวิตกและอดทนาระอาใจ” ส่วนทหารนั้น “กำลังขมขื่นอยู่เวลานี้”¹ เนื่องจากมีฐานันดรศักดิ์ซิดคั้นผู้ที่ไม่ได้มีชาติวุฒิ เป็นเจ้าหรือขุนนางตระกูลสูง จะไม่สามารถขึ้นเป็นนายพลหรือมีตำแหน่งสูงในราชการได้แม้จะมีคุณวุฒิอยู่

ฉะนั้นการลงมือก่อการปฏิวัติของคณะราษฎรนั้นได้แสดงให้เห็นถึงความหวังที่จะให้ราษฎรอยู่ดีกินดี มีสิทธิเสรีภาพและเสมอภาคในทางการเมืองและแสดงความคิดเห็นเพื่อมีส่วนร่วมในกิจการบ้านเมือง ดังปรากฏชัดในเอกสารเดียวกันว่า “ตามวิธีนี้ราษฎรพึงหวังเกิดว่าราษฎรจะได้รับความบำรุงอย่างดีที่สุด ทุกๆ คนจะมีงานทำ เพราะประเทศของเราเป็นประเทศที่อุดมอยู่แล้วตามสภาพ” (ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน) โดยเฉพาะการกล่าวถึงปัญหาของชาวนาที่ต้องแก้ไขให้ดีขึ้นซึ่งถูกเน้นอย่างมากดังความว่า

ราษฎรทั้งหลายพึงรู้เกิดว่า ประเทศเรานี้เป็นของราษฎร ไม่ใช่ของกษัตริย์ตามที่เขาหลอกลวง บ้านเมืองกำลังอืดคืดเคือง ชาวนาและพ่อแม่ทหารต้องทิ้งนา เพราะทำนาไม่ได้ผล รัฐบาลไม่บำรุง... ปลอ่ยให้ราษฎรอดอยาก การเหล่านี้ย่อมชั่วร้าย เหตุฉะนั้นราษฎร ข้าราชการ ทหาร และพลเรือน ที่รู้เท่าถึงการกระทำอันชั่วร้ายของรัฐบาลดังกล่าวแล้ว จึงรวมกำลังตั้งเป็นคณะราษฎรขึ้น และได้ยึดอำนาจของกษัตริย์ไว้ได้แล้ว คณะราษฎรเห็นว่าการที่จะแก้ความชั่วร้ายนี้ได้ก็โดยที่จะต้องจัดการปกครองโดยมีสภา จะได้ช่วยกันปรึกษาหารือหลายๆ ความคิดดีกว่าความคิดเดียว²

แม้แต่พระยาพหลพลพยุหเสนาผู้นำคณะราษฎรเองก็ได้แสดงถึงความมุ่งหมายของการปฏิวัติว่าไม่ได้ต้องการชิงอำนาจ เพียงแต่ต้องการให้ปกครองจำกัดอำนาจกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญด้วยสภาที่ราษฎรสามารถแสดงความคิดเห็นในการปกครองบ้านเมืองเพื่อให้พ้นจากความหายนะ³ นอกจากนี้ยังมีความพยายามแก้ไขปัญหาของชาวนาถึงขั้นกำหนดเอาไว้เป็นเป้าหมายสำคัญทางนโยบายการปฏิวัติด้านเศรษฐกิจที่จะต้องแก้ไขให้กับราษฎรด้วยการกำหนดไว้ในหลัก 6 ประการ โดยเฉพาะประการที่ว่าด้วยเศรษฐกิจ มีข้อความว่า “3) ต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปลอ่ยให้ราษฎรอดอยาก”⁴

¹ประยูร ภมรมนตรี. (2517). *บันทึกการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475*. หน้า 34, 74.

²ประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 วันที่ 24 มิถุนายน 2475. *สถาบันปรีดี พนมยงค์*. (ออนไลน์)

³กุหลาบ สายประดิษฐ์. (2557). *เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475*. หน้า 95.

⁴ประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 วันที่ 24 มิถุนายน 2475.

เอกสารร่วมสมัยอีกฉบับที่แสดงให้เห็นถึงความหวังที่จะเห็นราษฎรได้มีความสุขก็ต่อเมื่อราษฎรได้มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นด้วยการจัดให้มีขึ้นโดยรัฐบาลเอง โดยจะปรับปรุงสภาพการณ์ของการทำนาและทำมาหากินของราษฎรให้ดีขึ้น ดังปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติความว่า “การคิดที่จะบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรนี้ ข้าพเจ้าได้ฟังเสียงถึงสภาพอันแท้จริง ตลอดจนนิสัยใจคอของราษฎรส่วนมากกว่า การที่จะส่งเสริมให้ราษฎรได้มีความสุขสมบูรณ์นั้น ก็มีอยู่ทางเดียว ซึ่งรัฐบาลจะต้องเป็นผู้จัดการเศรษฐกิจเสียเอง โดยแบ่งการเศรษฐกิจนั้นออกเป็นสหกรณ์ต่าง ๆ”¹

ในวรรณกรรมของนักหนังสือพิมพ์ที่สนับสนุนการปฏิวัติอย่างศรีบูรพาได้แสดงให้เห็นว่าราษฎรเห็นถึงความหวังจากแถลงการณ์คณะราษฎรที่เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศและเห็นถึงความสำคัญของคนทุกหมู่เหล่าอย่างเท่าเทียม และสัญญาว่าจะทำนุบำรุงการทำมาหากินให้ดีขึ้นอย่างชัดเจน ดังที่ตัวละครหลักในเรื่องแลไปข้างหน้ามีความรู้สึกที่ “ประชาชนคนยากผู้เป็นคนซื่อก็ยกมือขึ้นทวมหัวเปล่งสาธุ แล้วเริ่มตั้งความหวังว่านับแต่บัดนี้ไป พวกเขาเห็นจะเงยหน้าอ้าปากขึ้นได้บ้างละ”² นับได้ว่าความหวังได้กลายเป็นอารมณ์ความรู้สึกร่วมกันของสามัญชน จนปรากฏเป็นความรู้สึกของตัวละครที่เป็นภาพสะท้อนของชีวิตคนในสังคมอย่างดี

จากปากคำของพยานร่วมสมัยที่เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงคนหนึ่งอย่างจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งได้ประสบกับน้ำท่วมใหญ่ในปี 2485 ได้ระลึกถึงประสบการณ์น้ำท่วมใหญ่ในปีมะเส็ง พ.ศ. 2460 ซึ่งตอนนั้นท่านอายุเพียง 20 ปี อาศัยอยู่กับภรรยาที่ลพบุรี น้ำท่วมจนชานชาลาต้องแช่น้ำและหาที่โคกหนีภัยน้ำท่วม ทั้งยังได้พบสภาพสวนลุ่มนาเสียหายมาก่อนได้สะท้อนให้เห็นถึงมุมมองต่อสภาพอากาศที่ส่งผลต่อการทำมาหากินและเศรษฐกิจที่ยากลำบากของราษฎร ยังต้องเผชิญกับภัยที่ตามมาอย่างต่อเนื่องคือ “พอสิ้นภัยจากน้ำท่วมก็พบกับภัยข้าวของแพง อดข้าวก็มี เพราะข้าวมีราคาจะสอบละ 40-50 บาท ข้าวร้ายพอถึงต้นรีดูหนาว ไข่วัดใหญ่ก็ระบะตาดใหญ่ผู้คนตายเป็นจำนวนไม่น้อย” โดยตัวท่านกับภรรยาก็ป่วยด้วยไข้หวัดใหญ่ด้วยแต่ “หัวแข็ง” เลยรอดมาได้ และได้ชี้ให้เห็นว่าเป็นสาเหตุสำคัญของการปฏิวัติทางการเมืองเพื่อเปลี่ยนแปลงให้ราษฎรได้รับความยากลำบากลดน้อยลงและมี ความหวังจากการที่รัฐบาลและคณะรัฐมนตรีเอาใจใส่ให้การช่วยเหลือเมื่อประสบภัยมากขึ้น ในสมัยรัฐธรรมนูญ³ นับเป็นหลักฐานสำคัญที่ช่วยชี้ชัดถึงความต่อเนื่องของเหตุการณ์ที่

¹ปรีดี พนมยงค์. (2542) [2475]. *เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ*. หน้า 1.

²ศรีบูรพา. (2518). *แลไปข้างหน้า ภาคมัชฌิมวัย*. หน้า 20-21. อ้างถึงใน ธีรพล ใจจริง. (2565). *ราษฎรปฏิวัติ: ชีวิตและความฝันใฝ่ของคนรุ่นใหม่สมัยคณะราษฎร*. หน้า 12.

³สามัคคีชัย (นามแฝง-จอมพล ป. พิบูลสงคราม). (2485, กันยายน). *ฉันเห็นอุทกภัยสองครั้ง. ข่าวโคสนาการ*. หน้า 1370-74.

เริ่มต้นขึ้นจากความผันผวนของภูมิอากาศกำหนดคือน้ำท่วมใหญ่ปีมะเส็ง พ.ศ. 2460 จนสิ้นสุดที่จุดเปลี่ยนสำคัญทางการเมืองคือปฏิวัติ 2475 ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของระบอบอารมณความรู้สึกของราษฎรให้มีความหวังและรับรู้ว่าตนเองเป็นพลเมืองของรัฐ ประชาชาติที่ต้องได้รับการบำบัดทุกข์ บำรุงสุขจากรัฐบาลที่เขามีส่วนร่วมในการเลือกเข้าไปเป็นตัวแทนในสภาและเป็นฝ่ายบริหารรับใช้ประชาชนมากขึ้น

5. สรूपและวิเคราะห์ แนวโน้มและความเป็นไปได้ในการศึกษาประวัติศาสตร์หลังมนุษยสมัยกรณิภูมิอากาศ

การศึกษาตัวกระทำการทางประวัติศาสตร์ใหม่อย่างภูมิอากาศและสภาพอากาศที่หากนำมาพิจารณาอย่างองค์รวมในทางประวัติศาสตร์จะเห็นได้ว่า ภูมิอากาศที่เกิดแปรเปลี่ยนของอากาศประจำวัน (Weathering) จนเกิดเหตุการณ์อากาศอย่างฝนตกหนักน้ำท่วม ฝนแล้งอากาศแห้งเป็นตัวแปรสำคัญของการเกิดเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ผ่านมานุษย์มักจะละเลยตัวกระทำการอย่างภูมิอากาศและสภาพอากาศไป เพราะมักจะยอมรับโดยไม่ได้ตั้งคำถามว่าภูมิอากาศและสภาพอากาศนั้นนิ่งเฉยเป็นสภาวะการณ์ที่เป็นตัวรับ (passive) มากกว่าจะเป็นตัวรุก (active) ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและไม่ก่อผลกระทบสำคัญทางประวัติศาสตร์ของมนุษย์เพราะประวัติศาสตร์มีอคติจะให้ความสำคัญกับตัวกระทำการที่มีชีวิตเช่นมนุษย์เป็นสำคัญมาโดยตลอด แต่ภูมิอากาศถูกให้ความหมายว่าเป็นตัวกระทำการที่พ้นมนุษย์ ที่จะต้องพิจารณาว่าเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายกระทำการทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญไม่ควรถูกมองข้าม¹ และไม่ได้ตัดตัวกระทำการที่มีอารมณความรู้สึกนึกคิดและตัดสินใจในทางสังคมในขั้นสุดท้ายที่จะต้องรับผิดชอบด้วยอย่างมนุษย์อย่างแยกขาดกันก็ตาม

การพิจารณาการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญของประเทศไทยอย่างการปฏิวัติ 2475 ที่ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงสยามเป็นรัฐประชาชาติและปรับตัวสู่ความทันสมัยอย่างแท้จริงไปทั่วทุกอณูขององคภาพทางการเมืองของไทย ดังที่นักวิชาการให้การยอมรับกันอย่างแพร่หลายมากขึ้นในระยะหลังนั้น หากถอยหลังไปดูสาเหตุตั้งต้นของวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในทศวรรษก่อนที่นำมาสู่การเกิดปฏิวัติทางการเมืองตามมาในวันที่ 24 มิถุนายน 2475 นั้น พบว่าความผันผวนของภูมิอากาศมีส่วนสำคัญในฐานะตัวกระทำการทางประวัติศาสตร์ในระดับโครงสร้างทางกายภาพ ทั้งสภาพแวดล้อมที่น้ำท่วมและฝนแล้งล้วนส่งผลต่อการเกษตรกรรม

¹ กรณาดูรายละเอียด ทฤษฎี actor-network ประเด็นเครือข่ายผู้กระทำการที่เป็นวัตถุสัมพันธ์กับมนุษย์ในการศึกษาทางประวัติศาสตร์ได้โน ชนกวร ชูติกมลธรรม. (2563). Material Turn ในสาขาประวัติศาสตร์ ทฤษฎี Actor-Network กับแนวคิดวัตถุในฐานะผู้กระทำการทางประวัติศาสตร์. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 20(1): 97-125. (ออนไลน์)

โดยเฉพาะเศรษฐกิจข้าวของชาวสยามที่กำหนดชะตาชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวสยามในยุคสมัยนั้นอย่างมาก นอกจากนี้ยังส่งผลต่อมาต่อการรับรู้และพฤติกรรมของชาวสยามที่แสดงออกมาในทางสังคมอย่างเป็นห่วงโซ่ จนกระทั่งความต่อเนื่องของเหตุการณ์มาตัดฉับสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ส่งผลต่อระบอบการปกครองที่เป็นโครงสร้างของความสัมพันธ์ทางอำนาจในชีวิตประจำวันของผู้คนจำนวนมากในประเทศนี้

การเพิ่มความสำคัญให้กับตัวกระทำที่พื้นมนุษย์ในความนิยมศึกษาวิเคราะห์ในระยะหลัง แม้จะให้ความสำคัญกับสิ่งไม่มีชีวิตหรือสิ่งที่ไม่เป็นตัวกระทำเชิงรุกอย่างภูมิอากาศที่บทความนี้พยายามเสนอให้เห็นว่า สามารถเป็นตัวกระทำทางประวัติศาสตร์ที่อยู่เบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองได้อย่างแยกไม่ออกจากปัจจัยสำคัญคือมนุษย์ที่เป็นตัวกระทำหลักที่นักประวัติศาสตร์ล้วนมีอคติว่าสำคัญในความรู้ประวัติศาสตร์มาหลายศตวรรษ นับเป็นความท้าทายการอธิบายและมองประวัติศาสตร์ให้เห็นถึงความซับซ้อนของเครือข่ายผู้กระทำทางประวัติศาสตร์ที่หลากหลายซึ่งมากกว่าความเชื่อหลักที่ครอบงำว่ามีแต่มนุษย์เท่านั้นที่กุมชะตาประวัติศาสตร์และกุมอำนาจการเปลี่ยนแปลงของมนุษย์ด้วยกันเองด้วยตัวเอง ให้หันไปมองสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์แต่เป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์กระทำให้เสื่อมจนยากจะเปลี่ยนแปลงชะตาตนเองในอนาคต ถ้ามนุษย์ไม่เลิกคิดมนุษย์นิยมที่ทำลายโลกและให้ความสำคัญกับสิ่งต่างๆ อย่างเท่าเทียม ทั้งยังท้าทายว่ามนุษย์เองก็ต้องกระทำกรรรับผิดชอบกับโลกและสิ่งแวดล้อมทั้งในอดีตและอนาคต

บรรณานุกรม

เอกสารชิ้นต้นยังไม่ได้ตีพิมพ์

- สจช. กส.12/1116 เล่ม 28 เอกสารกระทรวงเกษตรราธิการ เรื่อง กรมชลประทานรายงานว่า อากาศในปี พ.ศ. 2471 แสดงว่า ฝนจะขาดแคลนไปจนถึงเดือนกันยายน จะได้ส่งให้เจ้าพนักงานรักษาน้ำส่งน้ำเข้าช่วยการทำนา ขอให้ส่งฝายบ้านเมือง ช่วยเหลืออย่าให้ราษฎรเกี่ยวข้องกับการส่งน้ำ หรือลักตัดกันถนนของกรมชลประทาน แลให้ใช้น้ำโดยเขม็ดเข้ม กระทรวงได้ขอความช่วยเหลือไปยังกระทรวงมหาดไทยแล้ว (2471).
- สจช. ร.6 ม.3.4/15 พระยาโบราณราชธานินทร์อุปราชมณฑลกรุงเก่ากราบบังคมทูลรายงาน เรื่องระดับน้ำที่หลักศิลาหน้าเมืองกรุงเก่า (วันที่ 9 พฤศจิกายน 2460).
- เอกสารรัชกาลที่ 6 กระทรวงนครบาล ร.6 น 7.11/2 เรื่อง ไข้หวัด (อินฟลูเอนซา) มีเรื่องแจกยา (26 ต.ค.- มี.ค. 2461).
- ม-ร.7 รล 20/44 ฎีกานายเปลื้อง มีเมฆ เป็นหนีรัฐบาล ขอพระมหากรุณาผ่อนผัน (15 ก.ค. 2470-7 มี.ย. 2472).

- สจช. ม-ร.7 รล20/55 ฎีกานายอยู่ เคยทำ เรื่องได้รับความกดขี่ จากนายอำเภอ
ลาดหลุมแก้ว (21 ก.ค.-25 พ.ย. 2470).
- . ม-ร.7 /37/20.5/6 ฎีการาชฎร จ.ตราด ขอพระมหากษัตริย์ลดเงิน (29 เม.ย.
2470-23 เม.ย. 2471).
- . ม-ร.7รล/37/ 20.5/8 ฎีกานายลั่น สุวรรณมุสิกข์ ขอพระมหากษัตริย์ลดค่านา
(10 มี.ค. 2470-2 ต.ค. 2471).
- . ม-ร.7รล20/128 ขุนมงคลประศาสน์ ถวายความเห็นเรื่องการค้าขาย และการทำนา
(6-22 ส.ค. 2473).
- . ม-ร.7 รล 20.5/7 ฎีการาชฎร จ.ลำพูน ขอพระมหากษัตริย์ลดค่านา (23 พ.ย.
2470-19 ต.ค. 2471).
- . ม-ร.7รล/20.5/11 นายผาด นายไล และราชฎร ต.ช้างน้อย และ ต.บ้านกระแซง
อ.ราชคราม จ.พระนครศรีอยุธยา ขอพระมหากษัตริย์ลดหย่อนเงินอากรค่านา
(7 พ.ค.-6 ก.พ. 2471).

เอกสารชั้นต้นตีพิมพ์แล้ว

“แจ้งความกระทรวงมหาดไทย”. ราชกิจจานุเบกษา 43 (20 มิถุนายน 2469): 1254 -1258.
แถลงการณ์สาธารณสุข, ปีที่ 2 เล่ม 2 (พ.ศ 2468-2469).

พระราชบัญญัติลักษณะเก็บเงินค่านา ร.ศ. 119 ใน ราชกิจจานุเบกษา 17 (18 พฤศจิกายน
ร.ศ.119 (2443)): 450-3.

ราชกิจจานุเบกษา 31(10 มกราคม 2557): 486-491.

ราชกิจจานุเบกษา 43(30 พฤษภาคม 2469): 1004.

ราชกิจจานุเบกษา 50(18 มีนาคม 2576): 993-995.

สามัคคีชัย (นามแฝง-จอมพล ป. พิบูลสงคราม). “ฉันเห็นอุทกภัยสองครั้ง.” ข่าวโคสนาการ,
กันยายน 2485, หน้า 1370-74.

หลวงพยุ่งเวชศาสตร์. ยุงก้นปล่อง. จดหมายเหตุทางการแพทย์. 19,4. (2479): 610.

หนังสือและบทความ

กระทรวงสาธารณสุข. (2500). อนุสรณ์ กระทรวงสาธารณสุขครบ 15 ปี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
พระจันทร์.

กุลลดา เกษบุญชู มีต์. (2562). ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์: วิวัฒนาการรัฐไทย. แปลโดย
อาทิตย์ เจียมรัตติคุณ. นนทบุรี: ฟ้ายิ้มเดียวกัน.

กุหลาบ สายประดิษฐ์. (2557). เบื้องหลังการปฏิวัติ 2475. กรุงเทพฯ: มิ่งมิตร.

- คารล ซี. ซิมเมอร์แมน. (2477). *การสำรวจเศรษฐกิจในชนบทแห่งสยาม*. แปลและเรียบเรียงโดย ซิม วีระไวทยะ. พระนคร: ศรีหงส์.
- ชนกพร ชูติกรมลธรรม. (2563). Material Turn ในสาขาประวัติศาสตร์ ทฤษฎี Actor-Network กับแนวคิดวัตถุในฐานะผู้กระทำทางประวัติศาสตร์. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 20(1): 97-125. จาก <https://doi.org/10.14456/lartstu.2020.5>
- ชาติชาย มุกสง. (2563). *จากปีศาจสู่เชื้อโรค: ประวัติศาสตร์การแพทย์และโรคระบาดในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, และดำรงศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์. (2560). *ปฏิวัติ 2475*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชูศรี มณีพฤกษ์. (2550). *นโยบายเศรษฐกิจของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว*. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.
- ไชยันต์ รัชชกุล. (2560). *อาณานิคมสมบูรณาญาสิทธิราชย์: การก่อรัฐไทยสมัยใหม่จากศักดินานิยมสู่ทุนนิยมรอบนอก*. แปลโดย พงษ์เลิศ พงษ์วานันต์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อ่าน.
- ณัฐพล ใจจริง. (2565). *ราษฎรปฏิวัติ: ชีวิตและความฝันใหม่ของคนรุ่นใหม่สมัยคณะราษฎร*. กรุงเทพฯ: มติชน;
- ธีระ นุชเปี่ยม. (2559). *ฝรั่งมองไทยในสมัยรัชกาลที่ 7: ตะวันออกที่ศิริไลย์*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิประชาธิปไตย-รำไพพรรณี.
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (2540). *การปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์วิชาการ.
- เบนจามิน เอ บัทสัน. (2560). *อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม*. แปลโดย พรรณงาม เก้าธรรมสาร, สดใส ชันติวรพงศ์ และศศิธร รัชนี้ ณ อยุธยา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ประยูร ภมรมนตรี. (2517). *บันทึกการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475*. กรุงเทพฯ: บรรณกิจเทรตติ้ง.
- ประกาศคณะราษฎรฉบับที่ 1 วันที่ 24 มิถุนายน 2475. *สถาบันปรีดี พนมยงค์*. สืบค้นเมื่อ 25 พฤศจิกายน 2565, จาก <https://pridi.or.th/th/libraries /1583202126>
- ปรีดี พนมยงค์. 2542 [2475]. *เค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ*. พระนคร: สำนักงานการพิมพ์ศ. ศิลปานนท์.
- ปรีดี หงษ์สดัน. (2562). *สยามมทกรรม: การเมืองวัฒนธรรมกับความช่วงชิงความเป็นสาธารณะ*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- พอพันธ์ อูยานนท์. (2558). *เศรษฐกิจไทยในสมัยรัชกาลที่ 7: รักษาเสถียรภาพพื้นฐานการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: คบไฟ.

ยาสุกิจิ ยาดาเบ. (2550). *บันทึกของทูตญี่ปุ่นผู้เห็นเหตุการณ์ปฏิวัติ 2475: การปฏิวัติและการเปลี่ยนแปลงในประเทศไทย*. แปลโดย เออิจิ มุราซึมา และนครินทร์ เมฆไตรรัตน์. กรุงเทพฯ: มติชน.

รายงานโครงการทอน้ำไข่น้ำสำหรับแม่น้ำเจ้าพระยาตอนใต้ ของ มิสเตอร์ เย โฮมาน วาน เดอร์ ไฮเด. (2555). พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพนายสวัสดิ์ วัฒนายากร ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันอาทิตย์ที่ 30 กันยายน 2555.

ลอร่า ลี. (2551). *ลมฟ้าอากาศพลิกประวัติศาสตร์โลก*. แปลโดย คุณากร วาณิชวีรุฬห์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก.

ศรัญญู เทพสงเคราะห์. (2562). *ราษฎรธิปไตย: การเมือง อำนาจและความทรงจำของ (คณะ) ราษฎร*. กรุงเทพฯ: มติชน.

ศราวุฒิ วิสาพรม. (2559). *ราษฎรสามัญหลังวันปฏิวัติ 2475*. กรุงเทพฯ: มติชน.

สถิติพยากรณ์รายปีประเทศไทย บรรพที่ 20 พ.ศ. 2480-81. (2484). พระนคร: กองประมวลสถิติพยากรณ์.

สถิติพยากรณ์รายปีแห่งราชอาณาจักรสยาม บรรพ 19 พ.ศ. 2478-79. (2479). พระนคร: กองประมวลสถิติพยากรณ์.

สิงห์ สุวรรณกิจ. (2563). *ท่องสมุทรแห่งความรู้สึก: วิลเลียม เรดดีกับประวัติศาสตร์อารมณ์ความรู้สึก. ใน วิธีวิทยาในการศึกษาประวัติศาสตร์. ชนิตา พรหมพัคฆ์และณัฐรุพงษ์สกุลเลี้ยว, (บก.). กรุงเทพฯ: ศยาม.*

สิทธิเทพ เอกสิทธิพงษ์. (2566). *เป็นจีนเพราะรู้สึก: ประวัติศาสตร์เสื้อผืนหมอนใบที่เพิ่งสร้าง*. กรุงเทพฯ: มติชน.

สุนทรีย์ อาสะไวย์. (2533). *วิกฤตการณ์เศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่ 1*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุวพันธุ์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ม.ร.ว. (2470). *เรื่องเข้าของประเทศสยาม*. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายพันตรี หม่อมราชวงศ์ สุวพันธุ์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.

อาชญาสิทธิ์ ศรีสุวรรณ. (2563) *โรคระบาดในประวัติศาสตร์ไทยไม่ได้มีแค่ 'โรคห่า' ว่าด้วยชาวสยามกับการเผชิญโรคระบาด*. สืบค้นเมื่อ 31 มีนาคม 2566, จาก <https://thematter.co/thinkers/disease-in-thai-history/106084>

Boomgaard, Peter and Ian Brown (eds.). (2000). *Weathering The Storm: The Economics of Southeast Asia in the 1930s Depression*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.

- Le Roy Ladurie, Emmanuel. (2017). *The Territory of the Historian*. Brighton: Edward Everett Root, Publishers, Co. Ltd.
- Scot Barme. (2002). *Woman, Man, Bangkok: Love, Sex and Popular Culture in Thailand*. Chiang Mai: Silkworm books.
- Subrahmanyam, Arjun. (2021). *Amnesia: A History of Democratic Idealism in Modern Thailand*. Albany, NY: State University of New York Press.

วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

- จิรวัดน์ แสงทอง. (2546). *ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- . (2565). *ภาพยนตร์ยุคแรกเริ่ม ภาวะสมัยใหม่และการสร้างภาพยนตร์ในสยาม*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา). พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ชาติชาย มุกสง. *หมอกธรมเกตและละออธรัฐลีพิษ: ประวัติศาสตร์ภูมิอากาศและปรากฏการณ์ของท้องฟ้าในสังคมไทย*. (2565). รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ภายใต้ชุดโครงการ “ท่องไปบนดวงดาว ก้าวลงบนดวงจันทร์: ประวัติศาสตร์วิทยาศาสตร์ในสังคมไทย” สัญญาเลขที่ B05F630089 เสนอหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนากำลังคน และทุนด้านการพัฒนาสถาบันอุดมศึกษาการวิจัยและการสร้างนวัตกรรม (บพค.) สำนักงานสภานโยบายการอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรมแห่งชาติ (สอวช.).
- ปฐมวดี วิเชียรนิตย์. (2564). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง ความคาดหวังของราษฎรที่มีต่อระบอบการเมืองใหม่ภายหลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475*. เสนอต่อพิพิธภัณฑ์พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาบันพระปกเกล้า.
- สมิทธิ์ ถนอมศาสนะ. (2558). *การเปลี่ยนแปลงทางความคิดของชนชั้นกลางไทยกับ “เรื่องอ่านเล่น” ไทยสมัยใหม่ ทศวรรษ 2460-ทศวรรษ 2480*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.